

Universiteit Utrecht

Broederschap of pooierschap?

Een onderzoek naar de invloed van de interne dynamiek van de
Roma gemeenschap op de aanwezigheid van mensenhandel

Naam: Annemiek Dul
Studentnummer: 3842398
Begeleider UU: Gerrit-Bartus Dielissen
Eerste meelezer: Marcel Coenders
Begeleider KLPD: Leen van Duijn
Datum: 26 juni 2013
Master: Multiculturalisme in Vergelijkend Perspectief
Algemene Sociale Wetenschappen
Universiteit Utrecht

Dankwoord

“Knowledge speaks, but wisdom listens” – Jimi Hendrix

Deze scriptie is het sluitstuk van een studieperiode waarin ik veel literatuur heb versleten, uren achter mijn laptop heb doorgebracht maar bovenal heel veel heb geluisterd. Geluisterd naar wat het betekent als vrijheid geen garantie is, geluisterd naar dromen van vrouwen die dagelijks in een nachtmerrie leven.

De confrontatie was heftig, maar waardevol. Hier vond ik de grootste persoonlijke verrijking, de gesprekken met slachtoffers gaven mij een beeld bij de abstracte theorie.

De verhalen van experts en slachtoffers op papier krijgen ging niet zomaar. Mijn begeleider Gerrit-Bartus Dielissen hield mij op de rit wanneer ik uit de bocht dreigde te vliegen. We spraken over van alles, maar bovenal het enthousiasme van Gerrit-Bartus over mijn onderwerp gaf extra motivatie om er het maximale uit te halen.

Ook wil ik mijn begeleider van de KLPD, Leen van Duijn, bedanken. Hij zorgde ervoor dat ik toegang kreeg tot het onderzoeksveld en in contact kwam met de juiste experts. In het bijzonder wil ik Jan Hendriks noemen. De extra aandacht die hij gaf aan mijn onderzoek maakte voor mij duidelijk wat de noodzaak is van dit onderwerp. Maar met name de verhalen van Leen, Jan en andere experts over criminele netwerken, infiltratie binnen de maffia en grootschalige invallen deden mijn bloed sneller stromen. Dank voor jullie hulp en enthousiasme!

Als de melancholie mij overviel waren daar gelukkig Babette, Rebecca, Ester, Wouter en Hanna die in hetzelfde schuitje zaten en mij keer op keer wisten te stimuleren.

De vele studie uren met Else zorgden ervoor dat het studeren soms zelfs gezellig was. Bedankt Els voor al je positivisme! En als laatste wil ik mijn vriend Roy bedanken voor zijn relativerende vermogen, als de paniek daar was zette hij mij weer met beide benen op de grond.

Annemiek

Kampen, 26 juni 2013

1. Samenvatting

Deze kwalitatieve studie naar mensenhandel binnen de Roma gemeenschap heeft inzichtelijk gemaakt hoe de interne dynamiek van de gemeenschap bijdraagt aan de kwetsbaarheid van Roma vrouwen voor mensenhandel. Het betreffen vrouwen afkomstig uit Hongarije, Bulgarije en Roemenië die uitgebuit worden in de Nederlandse seksindustrie door daders afkomstig uit de eigen gemeenschap. Semigestructureerde interviews met experts uit het werkveld en narratieve interviews met Roma slachtoffers zijn afgenomen om inzicht te krijgen in de sociale constructie van de gemeenschap. Uit de analyse volgt dat een slechte sociaaleconomische positie ten grondslag ligt aan mensenhandel. Deze positie gaat in het geval van de Roma sterk samen met de interne dynamiek van de gemeenschap. *Gender* patronen, het collectivistische karakter, het belang van status en macht en morele codes zorgen ervoor dat de handel in vrouwen een aantrekkelijke optie is voor mannen uit de gemeenschap en dat vrouwen uit deze groepen extra kwetsbaar zijn om slachtoffer te worden.

Trefwoorden: Mensenhandel, Roma, Interne dynamiek, Wederzijdse afhankelijkheid

2. Introductie

CoMensha¹ schrijft in haar jaarverslag 2011 dat het aantal Bulgaarse en Hongaarse slachtoffers van mensenhandel in Nederland sterk is toegenomen ten opzichte van het voorgaande jaar. Naast een sterke toename is er ook een ander saillant detail. Geschat wordt dat 40 tot 80 procent van de slachtoffers een Roma achtergrond heeft, die vrijwel allemaal tewerkgesteld worden in de prostitutie (CoMensha, 2012).

Roma: de grootste etnische minderheidsgroep van Europa, door de eeuwen heen vervolgd, gediscrimineerd en nergens geaccepteerd. Maar anderzijds vormen ze zelf het fundament onder de bestaande dichotomie. Op zowel mondiaal, nationaal als lokaal niveau zijn Roma een veel besproken groep. Soms positief, vaak negatief. Associaties met criminaliteit, overlast en een slechte integratie zijn er legio. Er wordt copieus gesproken over ‘de Roma problematiek’ (Sollie et al., 2013), dan rijst de vraag: hoe laat deze problematiek zich definiëren? Schoolverzuim onder Roma kinderen is hoog en de betrokkenheid bij verschillende vormen van criminaliteit is hoger dan gemiddeld. Echter, kunnen we dan spreken van dé Roma problematiek? Eén van de grootste misverstanden over de Roma is dat het een homogene gemeenschap betreft, waarbij de Roma cultuur als containerbegrip gebruikt wordt als verklaring voor het handelen van het individu. De differentiatie binnen de Roma gemeenschap is groot, maar deze differentiatie wordt nogal eens tenietgedaan. ‘Dé Roma problematiek’ bestaat net zo min als ‘dé Roma gemeenschap’.

Inleidend wordt er een introductie gegeven op de Roma en mensenhandel. Hierna volgt de probleemstelling. Het theoretisch kader vindt zijn basis in de figuratie theorie van Norbert Elias (1970).

2.1 Roma

“Men and women have differing relations to respect: men deserve respect because they have a higher status than women; women have to give respect to men because they have a lower status than they do. Sometimes it feels like slavery. In our culture is slavery the corrupt exaggeration of respect” (Blasco, 1999).

¹ Coördinatiecentrum Mensenhandel

Roma kennen een cultuur welke bestaat uit sterke tradities en gewoonten. Door de eeuwen heen zijn deze tradities, mythes en overleveringen van generatie op generatie doorgegeven. In meer of mindere mate bepalen deze tradities het dagelijks leven van de Roma sterk. Deze tradities kennen verschillende aspecten, een daarvan is de masculiniteit die een man binnen de familie moet uitstralen.

Bovenstaand citaat, afkomstig van een jonge Roma vrouw uit Madrid, belichaamt de dominantie van deze masculiniteit. Er is een rigide afbakening van de capaciteiten en kwaliteiten van man en vrouw, deze worden niet toegeschreven op basis van het individu maar veelal toebedeeld op basis van sekse. De opvatting heerst dat vrouwen een beperktere capaciteit hebben voor kennis en begrip en daarmee dan ook een minderwaardige positie bekleden (Blasco, 1999).

Dat er na eeuwen van migratie nog veel is overgebleven van de eigenheid van de gemeenschap is vrij uitzonderlijk. Enerzijds vanwege het feit dat de Roma cultuur sterk gebaseerd is op een orale traditie (Fonseca, 1995 In; Deweese, 2012).

Anderzijds is het bijzonder vanwege de geschiedenis van vervolging, discriminatie en stigmatisering waar de Roma al sinds hun bestaan mee te maken hebben. Dankzij deze vervolging hebben ze hun eigen cultuur binnen de dominante cultuur ‘reactief’ in stand weten te houden (Barany, 2002). Dit vasthouden aan eigen tradities heeft consequenties voor de acceptatie van niet-Roma en heeft er aan bijgedragen dat in alle landen waar de Roma verblijven, ze een marginale positie in de maatschappij bekleden. De sociale afstand tussen Roma en niet-Roma², die door beide groepen wordt ervaren en in stand gehouden, is groot. Deze sociale afstand vergroot de *in-* en *outgroup* beleving, wat stereotypen en vooroordelen aan beide kanten versterkt. Deze positie brengt een kwetsbaarheid voor de Roma met zich mee, omdat zij altijd de minderheid positie bekleden en hun vaak stateloze status ervoor zorgt dat ze slechts in beperkte mate aanspraak kunnen doen op rechten (Eycken, 2006).

Wat duidelijk wordt is dat de Roma in het algemeen een marginale positie hebben. Voor Roma vrouwen is er een cumulatief effect; de marginale positie ten opzicht van dominante samenleving en daarbij de ondergeschikte rol die ze binnen de eigen gemeenschap bekleden.

² Niet-Roma worden door de Roma *gadje* genoemd

2.2 Mensenhandel

Mensenhandel is een maatschappelijk probleem wat zich op zowel lokaal, nationaal en internationaal niveau manifesteert. Onder mensenhandel verstaan we in Nederland ‘het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang en met het doel die persoon uit te buiten³’ (BNRM, 2009). Ook internationaal kent deze vorm ‘moderne slavernij’ veel aandacht. In 2000 is er tijdens het Palermo Protocol door de *United Nations* een internationale definitie⁴ geformuleerd om mensenhandel, en in het bijzonder voor vrouwen en kinderen, te voorkomen.

CoMensha⁵ schrijft in haar jaarverslag 2011 dat het aantal slachtoffers van mensenhandel in Nederland welke afkomstig zijn uit Bulgarije en Hongarije sterk is toegenomen ten opzichte van het voorgaande jaar. Daarnaast wordt er in dit jaarverslag extra aandacht gegeven aan Hongarije als herkomstland van mensenhandel slachtoffers. Hierin komt naar voren dat er naast de sterke toename geschat wordt dat 40 tot 80 procent van de slachtoffers een Roma achtergrond heeft. (CoMensha, 2012). Dit zijn opvallende cijfers wanneer we deze afzetten tegen het percentage Roma dat in Hongarije woont. Van de totale bevolking maakt ongeveer zeven procent deel uit van de Roma gemeenschap⁶. De schatting van 40 tot 80 procent is een vrij brede, maar ook wanneer we aan de onderkant van deze schatting blijven, staat de zeven procent geenszins in verhouding met de geschatte 40 procent aan Roma slachtoffers.

Hongarije is alles behalve een uitzondering voor de hoge incidentie van Roma vrouwen onder de slachtoffers van mensenhandel. Internationaal onderzoek laat zien dat veel Oost-Europese landen die een relatief grote Roma populatie kennen, allemaal disproportioneel hoge aantallen Roma slachtoffers laten zien (ERRC, 2011).

In Bulgarije, Tsjechië, Roemenië en Slowakije zijn Roma vrouwen onevenredig sterk vertegenwoordigd in de aantallen slachtoffers mensenhandel (ECCR, 2011).

⁴ “*Trafficking in persons*” shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.

⁵ Coördinatiecentrum Mensenhandel

⁶ Council of Europe; retrieved from http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Naast het opvallend hoge aantal slachtoffers binnen de Roma gemeenschap lijken ook de daders, de mensenhandelaren, in veel gevallen afkomstig uit deze gemeenschap. Vanwege het verbod op etnische registratie ontbreekt kwantitatieve data maar participierend veldwerk en interviews met sleutelinformanten maken duidelijk dat de betrokkenheid van familie bij mensenhandel binnen de Roma gemeenschap groot is (Tipiruta, 2009; ECCR, 2011).

De aanwezigheid van zowel daders als slachtoffers binnen eenzelfde groep of gemeenschap is op zichzelf niet uniek. Het komt vaker voor dat slachtoffers gerekruteerd worden door familie of goede bekenden (Obokata, 2005). Echter wanneer we kijken naar de Roma gemeenschap lijkt dit verrassend. De Roma gemeenschap laat zich omschrijven als een semiautonom sociaal veld waarbij er een sterke mate van controle en bescherming is naar elkaar toe (Sollie et al, 2013). Deze bescherming is met name gericht op vrouwen, ingegeven door de conservatieve seksuele moraal en familiestructuur. Maagdelijkheid tot het huwelijk en monogamie zijn bijvoorbeeld tekenen van beheersing en respect (Blasco, 1999). Naast deze aspecten zijn er nog andere kenmerken en rituelen, zoals het huwen op zeer jonge leeftijd, welke eveneens hun oorsprong vinden in de pijlers bescherming en fatsoenlijk gedrag. De focus die duidelijk ligt op het in stand houden van de eigen cultuur en bescherming van de Roma lijkt niet in gelijke pas te lopen met de uitbuiting die plaats vindt door leden van de eigen gemeenschap.

De combinatie van de dubbele gemarginaliseerde positie van Roma vrouwen, vermoedens van een sterke oververtegenwoordiging in het aantal slachtoffers mensenhandel en daarnaast de interne dynamiek van een gemeenschap, welke sterk afwijkende gedrag- en omgangsregels kennen, vormt interessante materie voor een explorerende casestudy naar de problematiek van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap. In dit onderzoek gaan we specifiek in op de situatie van Roma vrouwen welke afkomstig zijn uit de Centraal en Oost Europese landen Hongarije, Bulgarije en Roemenië en die slachtoffer zijn geworden van mensenhandel waarbij de uitbuiting in de Nederlandse seksindustrie heeft plaats gevonden. Daarnaast behoren mensenhandelaren die ook afkomstig zijn uit bovengenoemde landen en die deel uitmaken van dezelfde etnische groep tot de onderzoeksgroep.

3. Doelstelling en onderzoeksvraag

Deze studie kent de volgende doelstelling:

Inzicht krijgen in de interne structuur van de Roma gemeenschap die kan verklaren waarom jonge Roma vrouwen boven gemiddeld slachtoffer zijn van mensenhandelaren, die veelal afkomstig zijn uit de eigen gemeenschap.

Hieruit voortvloeiend is de volgende onderzoeksvraag verwoord met de daarbij behorende deelvragen:

Hoe en in welke mate draagt de interne structuur van de Roma gemeenschap bij aan de kwetsbaarheid van vrouwelijke Roma voor mensenhandelaren die afkomstig zijn uit hun eigen gemeenschap?

Deelvragen

1. Wat zijn algemene culturele kenmerken van de Roma gemeenschap en hoe zijn de sociale relaties geconstrueerd?
2. Waarin en in welke mate wijken de kernwaarden van de Roma gemeenschap af van die van de dominante samenleving waarin zij bestaat? En in hoeverre draagt dit bij aan het risico voor de aanwezigheid van mensenhandel?
3. Hoe en door wie worden slachtoffers van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap gerekruteerd?
4. Wat kenmerkt de figuratie van slachtoffers en daders van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap?

4. Theoretisch kader

4.1 Business as usual

Tot eind jaren negentig wordt mensenhandel gezien als een vorm van illegale migratie (BNRM, 2009). In de literatuur worden de begrippen mensenhandel en mensensmokkel vaak door elkaar gebruikt.

Wanneer we over mensensmokkel spreken gaat het in strikte zin om het verlenen van

assistentie bij een illegale grensovergang (Wiarda, 2001). De zogenaamde coyotes⁷ bij de grens van Mexico en de Verenigde Staten zijn een voorbeeld van mensensmokkelaars (Vulliamy, 2010). Logischerwijs heeft mensensmokkel altijd een grensoverschrijdend karakter. Bij mensenhandel gaat het om de exploitatie van mensen wat al dan niet onder dwang gebeurt. Mensenhandel heeft dan ook niet per definitie een grensoverschrijdend karakter, al gaat het in veel gevallen wel om de uitbuiting van illegale migranten. Hier zien we ook de link tussen mensenhandel en mensensmokkel; veel migranten die met behulp van een mensensmokkelaar een land zijn binnen gekomen raken vervolgens in een situatie van uitbuiting om hun smokkelschuld af te betalen (Wiarda, 2001).

Hoewel mensenhandel vaak wordt omschreven als een moderne vorm van slavernij en het in die zin ook verwijst naar een eeuwenoud fenomeen, is het een vorm van criminaliteit welke gebruik maakt van de mogelijkheden en wensen van de hedendaagse maatschappij (Smit, 2001). De verdergaande mondialisering zorgt voor een toename van mobiliteit van zowel personen, kapitaal als goederen. Dit vrije markt principe heeft op wereldniveau zijn intrede gedaan en heeft er voor gezorgd dat er op mondiale schaal handel gedreven kan worden. Veel geïndustrialiseerde landen hebben hier op macro-economisch niveau hun voordeel meegedaan en hebben hun welvaart de afgelopen twintig jaar sterk zien stijgen (Doomernik, 2001).

Ook mensenhandel gedijt goed in een klimaat waarbij grenzen steeds meer vervagen en communicatie- en handelsstromen tussen landen intensiveren. Enerzijds vanwege de mogelijkheid voor een vrij verkeer van personen en anderzijds omdat er gehoor geven kan worden aan de vraag vanuit het Westen naar goedkope arbeidskrachten en het gewillige aanbod van mensen uit minder ontwikkelde of ontwikkelingslanden. In landen die voorheen deel uit maakten van de Sovjet Unie is dit proces duidelijk zichtbaar. De commercialisering van migratie, wat heeft geleid tot een levendige handel in mensen, loopt synchroon met de overgang van een communistisch systeem naar een kapitalistisch systeem (Kaczmarczyk & Okólski, 2005). Waar eerder migratie uitgesloten was voor inwoners van de voormalige Sovjet Unie, stond nu de deur plotseling open naar het lonkende Westen.

Kaczmarczyk en Okólski (2005) bespreken demografische, economische en

⁷ De personen die tijdens het smokkeltraject zorgen voor de coördinatie en organisatie (Vulliamy, 2010 pag. 85)

politieke factoren, die door een onevenwichtige interactie ten grondslag zouden liggen aan de migratietrends in Centraal en Oost Europa. De transitie naar een markt economie had tot gevolg het wegvallen van het unipolaire systeem wat voor consistentie in werk, inkomen en sociale voorzieningen zorgde. Demografische druk ontstond na 1989 doordat de beschikbare beroepsbevolking te groot werd voor de werkgelegenheid. Dit leidde tot hoge werkloosheidcijfers met daarbij weinig sociale bescherming of mogelijkheden om weer tot de arbeidsmarkt toe te treden. Met het verdwijnen van de muur tussen Oost en West en de daarbij sterk verslechterde situatie in het thuisland, kozen veel Centraal en Oost Europeanen voor een nieuw bestaan in West Europa (Kaczmarczyk en Okólski, 2005).

Al snel volgden er restricties op deze vorm van migratie. West Europa was bang voor een overvloed aan migranten vanuit Centraal- en Oost Europa. Deze restricties zorgden ervoor dat een langdurig verblijf in het Westen in beperkte mate, of niet mogelijk was (Kaczmarczyk en Okólski, 2005).

In de situatie van de voormalige Sovjet Unie zien we dat de migratie aan twee kanten gestimuleerd wordt. Aan de ene kant worden de mogelijkheden voor migratie vergroot door het wegvallen van de muur en de introductie van de vrije markt economie. Anderzijds zorgt deze transitie er ook voor dat de situatie dusdanig verslechterd dat mensen geneigd zijn weg te trekken. Hier zie je dat de *push* factoren in het bronland en de *pull factoren* vanuit het nu toegankelijk Westen ervoor zorgen dat migratie een aantrekkelijke optie lijkt te zijn.

De sociaaleconomische positie van veel voormalige Sovjet landen was niet alleen verslechterd ten opzichte van hoe het was, het werd ook ervaren als een achterstand ten opzichte van West Europese landen. Het behoeft patroon van de bevolking was gestegen, materiële voorspoed en maatschappelijk aanzien werd een belangrijkere pijler in het dagelijks leven (Bovenkerk & Leuw, 2007). Echter namen de middelen, zoals onderwijs en werk, om deze behoeften op een legale manier te bereiken af. Deze middelen waren slechts voor een beperkte groep toegankelijk, er was sprake van een zeer ongelijke verdeling. Er ontstond *strain* tussen het behoeft patroon enerzijds en de middelen om deze behoeften te kunnen bevredigen anderzijds. Om deze *strain* weg te nemen is delinquent gedrag een van de middelen (Bovenkerk & Leuw, 2007). Via delinquent gedrag wordt er een aanpassingsmechanisme gecreëerd om binnen een sociaal economische structuur die

in principe niet de faciliteiten versterkt om in je behoefte te kunnen voorzien, toch aan deze behoefte te kunnen voldoen.

Wanneer we de tendensen in Centraal- en Oost Europa bekijken en deze naast ons onderzoeksterrein leggen, lijken deze twee, mensenhandel en een politieke transitie, mogelijk in het verlengde van elkaar te liggen.

Jac-Kucharski (2012) beschrijft de volgens hem significante determinanten van mensenhandel. Hij begint daarmee met de al vaak genoemde economische motieven welke als primaire bron achter migratie worden beschouwd. Een slechte economische situatie in het bronland en een aantrekkelijkere economische situatie elders staan vaak aan de basis van migratie. Lewis (1982) karakteriseert met zijn neoklassieke migratie theorie, migratie ook vanuit dit perspectief. Lewis veronderstelt dat migratie door een geografisch verschil in vraag en aanbod van arbeidsplekken ontstaat. Deze ongelijke verdeling van werkgelegenheid gaat gepaard met een ongelijke verdeling van economische welvaart.

Naast de economische motieven bespreken onder andere Jac-Kucharski (2012), Bales (2005) en Surtees (2008) de rol van corruptie bij de aanwezigheid van mensenhandel. De mate van corruptie in het politieke systeem lijkt in grote mate bepalend voor de aanwezigheid van mensenhandel. Men heeft geen vertrouwen meer in het bestuurlijke orgaan en daarnaast vervullen corrupte ambtenaren en machthebbers ook een actieve rol in het mensenhandelproces. Vergunningen, paspoorten en andere benodigdheden worden in grote mate via corrupte wegen gearrangeerd (Surtees, 2008).

Deze verschillende determinanten van mensenhandel zoals een hoge mate van werkloosheid, slechte economische vooruitzichten, corruptie en politieke onrust zijn zonder uitzondering van toepassing op de voormalige Oostblok landen die allemaal een politieke transitie zijn doorgaan.

Hiermee is een kader geschetst voor het ontstaan van mensenhandel en daarnaast is er aan de hand van de situatie in Centraal- en Oost Europa inzicht geboden in factoren die ontvankelijkheid van zowel dader als slachtoffer veroorzaken.

4.2 Roma, wie en wat?

In voorgaande paragraaf is mensenhandel omschreven. De Roma vormen de casestudy voor dit onderzoek. Derhalve volgt nu een schets van het leven van de Roma.

Hoewel er veelvuldig, ook in dit onderzoek, gesproken wordt over dé Roma gemeenschap is het twijfelachtig om te spreken over de Roma gemeenschap alsof historische achtergronden en kenmerken gegeneraliseerd kunnen worden naar de gehele gemeenschap. Er zijn vele verschillende Roma groepen welke zich op bepaalde zaken allemaal onderscheidend van elkaar gedragen. Een van de grootste misvattingen over de Roma is dan ook dat het een homogene groep betreft (Barany, 2002).

Toch wordt er in dit onderzoek stil gestaan bij gedeelde kenmerken van de Roma. Hiervoor is gekozen omdat deze kenmerken enerzijds in grote mate gemeenschappelijk zijn voor veel Roma groepen en anderzijds omdat deze bestaande ideeën in ieder geval dominant zijn bij de niet-Roma en daarmee van invloed kunnen zijn op de houding van niet-Roma naar Roma en andersom (Sollie et al, 2013).

4.3 Always on the run

Vanaf ongeveer de late Middeleeuwen, omstreeks 1500, zijn de migratiestromen van de Roma bevolking ten delen bekend. Verondersteld wordt dat de oorsprong van de Roma in India ligt, dit vanwege de overeenkomsten tussen het Sanskriet en het Romani (Sollie et al, 2013). Vanuit India trokken nomadische groepen richting de Balkan en vanuit daar verder door naar West Europa. Discriminatie, vervolging en gedwongen assimilatie is iets waar de Roma al sinds hun aanwezigheid in Europa mee te maken hebben. De eerste migratiestroom werd in eerste instantie positief ontvangen maar al snel veranderde dit en werden ze gevangen genomen omwille van hun leefwijze. Het rondtrekkende bestaan en hun heidense gebruiken werden sterk afgekeurd (Sollie et al, 2013). Voor de latere migratiestromen was dit niet anders, registratie en controle systemen zorgden ervoor dat overheden de rondtrekkende Roma konden reguleren en aanpakken waarbij de genocide door de nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog het 'tragische culminatiepunt' was. De Roma die nu in West-Europa verblijven zijn vanwege de communistische regimes in Centraal- en Oost Europa gevlucht. Vanaf de jaren zestig is deze stroom op gang gekomen en duurt tot op de dag van vandaag voort (Sollie et al, 2013).

Opmerkelijk is dat een transnationale, niet-territoriale groep mensen zonder 'thuisland' toch in zo sterke mate vast heeft weten te houden aan eigen principes en gebruiken en daarmee hun cultuur door de eeuwen heen in stand heeft weten te

houden. Een van de belangrijkste doelen van het Roma bestaan is dan ook het voorkomen van besmetting van de zuiverheidscode door niet-Roma. Iedereen die niet tot de Roma cultuur behoort worden *gadje* genoemd. Deze zelfgecreëerde scheiding van een Roma en een niet-Roma wereld heeft in grote mate gezorgd voor de afwezigheid van integratie op grote schaal van Roma in de omringende samenleving (Barany, 2002). De Roma voeren in feite een beleid van zelfsegregatie tegen alles wat niet-Roma is.

Zonder uitzondering bekleeden de Roma een marginale positie in de landen waar zij verblijven. In de buitenwijken wonen hele families onder erbarmelijke omstandigheden bijeen. Basisvoorzieningen zoals een goede hygiëne, elektriciteit en stromend water ontbreken vaak. Niet alleen in Oost Europese landen is dit de situatie van veel Roma. Ook in bijvoorbeeld Frankrijk bestaan er in de banlieux zogenaamde Roma kampen waar de levensstandaard ver beneden peil is. In 2010 haalde deze kampen het nieuws, de toenmalige Franse president Sarkozy liet de kampen verwijderen en stuurde de Roma per vliegtuig terug omdat ze een bron zouden zijn voor mensen- en drugshandel⁸. Dit beeld is typerend voor de Roma gemeenschap in zijn algemeen; weggestopt en gestigmatiseerd.

4.4 A gypsy way of life

Door verder in te gaan op de gedragsregels, leefstijl en de sociale constructies van de gemeenschap wordt een kader geboden om de marginale positie en de daar uit voortvloeiende problemen inzichtelijk te maken.

Paloma Gay Y Blasco⁹ heeft uitgebreid antropologisch onderzoek gedaan naar Roma gemeenschappen in West-Europa. Onder andere haar publicatie over de Roma¹⁰ in Madrid¹¹ is een interessante bijdrage wanneer we kijken naar de verhoudingen binnen de gemeenschap als ook de verhouding met niet-Roma.

'The true Gitano lifestyle;' de zuiverheidscode. Een vrome en fatsoenlijke manier van leven welke elke dag weer bedreigd wordt door niet-Roma. Vrouwen onderscheiden zich van de niet-Roma door zich bescheiden, discreet en vroom op te stellen. Mannen daarentegen zijn gul, rechtvaardig en moedig. Niet-Roma vertonen in

⁸ <http://nos.nl/artikel/179321-frankrijk-begint-met-uitzetten-roma.html>

⁹ namen publicaties, zie website <http://www.st-andrews.ac.uk/anthropology/dept/staff/?staffid=139>

¹⁰ In haar veldwerk gaat het specifiek over de 'Gitanos' van Jarana. Gitanos zijn een aparte groep binnen de Roma. Jarana is een wijk in Madrid die speciaal gebouwd is voor de Gitano.

¹¹ Blasco, P.G (1999). *Gypsies in Madrid. Sex, Gender and the Performance of Identity.*

de ogen van veel Roma geen van deze eigenschappen en kunnen daarmee nooit voldoen aan de maatstaven van een vroom en fatsoenlijk leven (Blasco, 1999). Wat we in het veldwerk van Blasco tegenkomen zien we veelvuldig terug in andere studies naar de Roma (Sutherland, 1975; Sollie et al, 2013; Barany, 2002). Het onderscheid wat wordt gemaakt tussen het wel of niet onderdeel uitmaken van de gemeenschap wordt consequent in stand gehouden.

Zo is endogamie, het sluiten van huwelijken binnen de sociale groep, bij de Roma gemeenschappen een middel om de gemeenschapsrelaties te onderhouden en te verstevigen. Het huwelijk is in die zin een afspraak welke symbool staat voor levenslange solidariteit naar elkaar maar bovenal naar de gehele gemeenschap (Sutherland, 1975). Het huwelijk wordt in veel gevallen niet geregeld door de man en vrouw zelf maar door de familie. Wanneer het meisje nog op jonge leeftijd is wordt er al gekeken naar een geschikte huwelijkskandidaat. Afhankelijk van de status en het vermogen van de familie wordt er een huwelijkskandidaat uitgekozen (Sutherland, 1975).

Iets wat ook aan duidelijk regels is onderworpen, is het vrouwelijk lichaam. Zo wordt het onderlichaam van de vrouw als onrein beschouwd en moet het ten alle tijden met een rok of jurk bedekt worden. Ook is de maagdelijkheid van een meisje zeer belangrijk en is het openlijk spreken over seksualiteit nog een groot taboe. Jongens en meisjes worden vanaf de puberteit van elkaar gescheiden zodat ze zo min mogelijk met elkaar in aanraking komen (Sollie et al, 2013).

4.5 Roma versus gadje

Nederlands onderzoek¹² naar de multi-problematiek binnen Roma gezinnen laat zien dat hulpverlenende instanties er nauwelijks in geslaagd zijn om veranderingen in deze probleemgezinnen te bewerkstelligen (Sollie et al, 2013). Dit komt enerzijds door een gebrek aan samenwerking tussen de ketenpartners maar daarnaast is ook een groot gedeelte toe te schrijven aan de houding en interne leefregels van de Roma. Veel families houden willens en wetens de van buitenaf als problematisch gedefinieerde situatie in stand en zijn niet bereid enig gezag van buiten de gemeenschap te accepteren. Problemen worden intern opgelost, automatisch conformeren aan bijvoorbeeld de Nederlandse wet- en regelgeving is geenszins vanzelfsprekend (Sollie

¹² Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond, Politieacademie 2013

et al, 2013).

Dit autonome karakter zien we niet alleen bij de Nederlandse Roma gezinnen, ook Roma in andere landen hebben hun sociale systeem zo ingericht dat het zich laat kenmerken als een semiautonom sociaal veld. Een semiautonom sociaal veld betreft een groep mensen die een verzameling gedragsregels voortbrengt en handhaaft. Het vormt de sociale structuur waarin sociale controle vorm krijgt. Moore (1973) omschrijft het als de plek waar regels hun rechtvaardiging en bestaansrecht vinden. Binnen een semiautonom sociaal veld is de groepsdruk hoog en afwijken van de geldende regels is geen optie. Door vast te houden aan deze regels wordt ook de levensvatbaarheid van de gemeenschap in stand gehouden. Maar door de rigide beleving is het lastig voor individuele leden om eigen keuzes te maken, zelfs als de opgelegde regels in strijd zijn met de wet- en regelgeving van de staat (Moore, 1973).

Gedragsregels die in sterke mate het dagelijks leven van de Roma bepalen zijn de regels omtrent man-vrouw verhoudingen. De hiërarchie in de gemeenschap is sterk *gender* georiënteerd waarbij masculien gedrag dominant aanwezig is. Deze hegemonie van mannen wordt al vanaf de geboorte benadrukt. De geboorte van een meisje wordt bijvoorbeeld met veel minder enthousiasme, soms zelfs met teleurstelling, ontvangen dan de geboorte van een jongen (Blasco, 1999). Dit houdt niet in dat Roma vrouwen geen belangrijke functie vervullen of geen zeggenschap hebben. Juist bij bepaalde aspecten zijn zij de spil in het web en hebben zij een zeer centrale rol. Hierbij gaat het allereerst om de biologische levensvatbaarheid van de gemeenschap en daarnaast vervullen vrouwen een belangrijke rol bij de opvoeding die moet geschieden naar de normen en waarden van de zuiverheidscode (Barany, 2002).

De sociale omgeving binnen de gemeenschap is dusdanig ingericht dat er een situatie is ontstaan waarin *gender* leidend en geïnternaliseerd is in het dagelijks handelen. Kwaliteiten en capaciteiten worden toegeschreven op basis van *gender*. Deze internalisering zorgt voor het ontstaan van een hegemonie van masculiniteit wat zich kan uiten in sociale separatie op het gebied van macht en arbeid (Messerschmidt, 1993). Het toeschrijven van kwaliteiten op basis van *gender* wordt door West & Zimmerman (1987) beschreven als '*we do gender*'. Dit komt voort uit de sociaal gestructureerde omstandigheden waarin we leven waarbij verschillende vormen van masculien gedrag ontstaan. De mate van masculiniteit verschilt sterk per cultuur of

gemeenschap, dit hangt vaak samen met de condities en situatie waarin de
gemeenschap zich bevindt. Situaties waarbij er continue sprake is van bedreiging,
concurrentie of onderdrukking zorgen ervoor dat mannen zich meer gaan gedragen
naar *gender* georiënteerde rolpatronen. Voor veel mannen functioneert criminaliteit
als een passende gedraging om uiting te geven aan hun mannelijkheid. Echter wordt
hier alleen veelvuldig gebruik van gemaakt als andere bronnen van masculiniteit
onbereikbaar zijn. Criminaliteit is dan ook niet simpelweg een verlengstuk van
mannelijkheid maar criminaliteit bij mannen is een vorm van handelen wat ingezet
wordt als bron, wanneer andere bronnen onbereikbaar zijn, om hun mannelijkheid te
vervullen (Messerschmidt, 1993).

Overtreding van de wet en risicovol gedrag is een manier van mannen om indruk te
maken op hun *peers*, maar ook hier moet weer een differentiatie aan worden gebracht
(Salter, 2013). Messerschmidt laat zien dat blanke mannen afkomstig uit de hogere
sociale klassen niet snel dergelijke bronnen van criminaliteit aanspreken om hun
mannelijkheid te vervullen. Mannen uit de arbeidersklasse en mannen die een
marginale positie bekleden vanwege hun huidskleur zijn daarentegen veel sneller
geneigd over te gaan op criminele activiteiten. Dit laat zien dat de rol van de sociaal
economische positie aanzienlijk is.

De Roma gemeenschap kent een sterk hiërarchisch karakter. Siegel¹³ omschrijft deze
als een maffia-achtige structuur; piramidaal en traditioneel met aan het hoofd een
soort 'Godfather'. Status en respect moeten worden verdiend om hoog in de
hiërarchie te komen. Indruk maken op *peers* wat Salter (2013) beschrijft, is dan ook
een van de manieren om respect af te dwingen. Dit indruk maken gebeurt
bijvoorbeeld door het vinden van een toekomstige huwelijkspartner uit een familie die
hoog in aanzien staat (Sollie et al, 2013). Maar ook het hebben van materiële
goederen zorgt voor een goede positie binnen de gemeenschap.

De druk voor mannen om aanzien te verwerven binnen de gemeenschap is groot.
Deze druk gecombineerd met de slechte sociaaleconomische positie die de groep
bekleedt in de conventionele maatschappij, vormen beide aspecten die door
Messerschmidt worden genoemd als het gaat om het aanspreken van criminele
bronnen om masculiniteit te kunnen verwerven.

Het verwerven van masculiniteit en eer binnen de Roma gemeenschap gaat

¹³ Interview Dina Siegel, 7 mei 2013, Willem Poppe Instituut: Utrecht

vaak hand in hand met de devaluering van vrouwen. Hoewel respect een belangrijk waarde is binnen de Roma gemeenschap, is het tegelijkertijd ook een factor dat zorgt voor de 'tie' die vrouwen ervaren ten aanzien van hun man. Het geeft relaties een hiërarchisch karakter door het benadrukken van de verhouding maar bovenal door hiermee het recht af te dwingen om controle uit te oefenen op het leven van vrouwen. Het voorrecht van de man en de onmacht van de Roma vrouwen wordt niet zelden misbruikt waardoor hun positie slavernijachtige kenmerken krijgt (Blasco, 1999). Vrouwen worden dusdanig afhankelijk dat zij nauwelijks nog enige vorm van *agency* ervaren. *'It has always been the case that women should respect their husbands, but not the slavery that they want here'* (Blasco, 1999).

4.6 Criminaliteit en cultuur

De verknoptheid van criminaliteit en cultuur is ingewikkeld en gevoelig. Wanneer een bepaalde etnische groep het goed doet, veelal gemeten aan de hand van de positie op de arbeidsmarkt en onderwijsprestaties, wordt aan dit succes snel een etnische dimensie gegeven. Daarentegen heerst er een taboe op het beweren dat factoren binnen de gemeenschap ook een belemmerende werking kunnen hebben of zelfs criminaliteit in de hand werken (Gemert, 2003). In de jaren '70 werd in Nederland het eerste onderzoek verricht naar etnische groepen en criminaliteit (Buikhuisen & Timmerman, 1971). Dit onderzoek ontving evenwel zoveel kritiek dat dit hele onderzoeksterrein lange tijd gemedend is. Angst voor racisme en beschuldigingen van ethnocentrisme zorgden ervoor dat verklaringen voor criminaliteit niet meer binnen de etnische groep gezocht werden (Gemert, 2003).

Het afgelopen decennium lijkt er ruimte te komen voor het benoemen van de culturele factor bij problemen van etnische groepen. Hulpverlening en gezondheidszorg welke af is gestemd op etnische groepen is inmiddels breed gedragen. Maar nog steeds schuwt men om de link te leggen tussen etnische groepen en criminaliteit. Aan criminaliteit kleeft schuld en stigmatisering, terwijl op de andere gebieden het juist gaat om hulpbehoefendheid (Gemert, 2003).

De Roma gemeenschap heeft door de eeuwen heen veel te maken gehad met stigmatisering en dit duurt tot op de dag van vandaag voort. Maar dit kan geen reden zijn om de zichtbare problematiek die zich binnen de Roma gemeenschap afspeelt af te doen als het resultaat van louter externe factoren. Om crimineel gedrag te begrijpen

moet eerst ‘normaal’ gedrag begrepen worden vanuit het perspectief van de etnische groep (Gemert, 2003). Het is mogelijk dat crimineel gedrag door de groep zelf niet als deviant gedrag wordt gezien, maar als gedrag waaraan dezelfde opvattingen ten grondslag liggen als aan alledaagse gedragingen en dus zodanig niet als deviant worden ervaren. Deze wisseling van perspectief is essentieel willen we het handelen van leden van een etnische groep kunnen begrijpen.

Een relatief jonge stroming binnen de criminologie is de culturele criminologie welke vanuit een antropologisch perspectief criminaliteit bestudeert. Dader en slachtoffer worden niet bekeken vanuit een cijfermatige optiek, maar de focus ligt op de vraag waarom deze cijfers bestaan. De rol van de sociale omgeving wordt bekeken en gebruikt om te achterhalen wat achter de criminaliteitscijfers schuil gaat (Siegel, Gemert & Bovenkerk, 2009). Antropologe, en tevens gespecialiseerd op het terrein van culturele criminologie, Dina Siegel heeft onderzoek gedaan binnen zowel verschillende Roma gemeenschappen als naar vrouwenhandel. De wisseling van perspectief waar Gemert (2003) over spreekt wordt ook benadrukt door Siegel. *“Vanuit de Nederlandse definitie is er in vele gevallen sprake van mensenhandel, maar je kan je afvragen hoe de Roma vrouwen dit zelf ervaren. Wanneer je letterlijk dood gaat van de honger in je eigen land en je de mogelijkheid krijgt om geld te verdienen in het Westen, wordt dit als een zege gezien. En ja, ook wanneer ze geslagen worden en er nauwelijks geld voor krijgen. Dit is altijd nog meer dan dat ze thuis verdienen¹⁴.”*

Bij bestudering van cultuur gebonden problematiek lijkt het dus noodzakelijk om een *emic perspective* aan te nemen.

4.7 Dynamische figuraties

Het ontstaan, bestaan en voortbestaan van (gesloten) gemeenschappen is het onderzoeksterrein van verschillende sociologen geweest. In 1887 sprak Tönnies al over *Gemeinschaft*, een gemeenschap is gefundeerd op het hebben van hechte sociale relaties met elkaar. Meer recent hebben Bauman (1997) en Castells (2004) zich over dit onderzoeksterrein gebogen. Castells (2004) spreekt met name over groepen die worden uitgesloten van de netwerksamenleving. Als reactie hierop zetten zij zich nog harder af tegen datgene waar ze niet bij ‘mogen’ horen. Uitsluiting vindt dus plaats

¹⁴ Interview Dina Siegel, 7 mei 2013, Willem Poppe Instituut: Utrecht

door de samenleving maar daarnaast declasseren de gemeenschappen zichzelf ook ter versterking van hun eigen identiteit (Castells, 2004).

Zo geschetst lijkt de definitie van een gesloten gemeenschap eenduidig. Echter net als we eerder bij de Roma gemeenschap hebben gezien, is het gebruik van het begrip gesloten gemeenschap in algemene zin onjuist. Er kan niet gesteld worden dat gesloten gemeenschappen allemaal corresponderen met elkaar (van Dam et al, 2005). Het verdient aandacht om op deze veralgemenisering verder in te gaan, in dit kader maken we een uitweiding naar de antropologie.

Blok (1975) pleit voor een benadering welke minder vastomlijnd is. Sociale verschijnselen welke een overeenkomstigheid lijken te hebben moeten niet beschouwd worden als hetzelfde maar als leden van een bepaalde familie. Stuk voor stuk uniek in hun specifieke combinatie van kenmerken (Blok, 1975). Deze benadering sluit aan bij het in dit onderzoek dominante gegeven dat mensenhandel een sociaal construct is in plaats van een juridisch ingekaderd begrip. Inzicht verkrijgen in de mogelijke samenhang tussen de interne dynamiek van de gemeenschap en mensenhandel heeft prioriteit boven een algemene beschrijving van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap.

Abstract gebruik van termen die centraal staan in dit onderzoek, gesloten gemeenschap, de Roma en mensenhandel, heeft niet de voorkeur. Omdat de casus daarbij ook nog eens tamelijk moeilijk te doorgronden is door de onzichtbaarheid van het probleem, wat enerzijds voortkomt uit een verbod op registratie van de Roma en anderzijds omdat het een fenomeen is wat zich in de illegaliteit afspeelt, wordt er een vergelijking gemaakt met andere gesloten gemeenschappen. Ander werk van Blok wordt in dit onderzoek gebruikt om meer zicht te krijgen op de interne dynamiek en sociale structuren van de Roma. De studies ‘*The Mafia Of A Sicilian Village 1860 – 1960*’ (1974) en ‘*De Bokkerijders*¹⁵’ (1991), kunnen helpen bij het lokaliseren van connecties tussen de aanwezigheid van mensenhandel en de sociale structuur van een gesloten gemeenschap.

Het eerste dat opvalt is de marginale positie van waaruit alle drie de gemeenschappen hun oorsprong vinden. De maffia op Sicilië vindt zijn oorsprong in

¹⁵ De Bokkerijders waren een geheime genootschap die in de achttiende eeuw leefde in het gebied tussen Maastricht, Aken, Gulik en Roermond. Ze zette zich ferm af tegen de gevestigde orde (Blok, 1991)

de arme boerenstand (Blok, 1974), de leden van de Bokkerijders bekleeden allemaal een lage sociale positie (Blok, 1991) en de situatie van de Roma is gelijk aan voorgaande twee. Deze positie gaat samen met een zwakke overheid en is verantwoordelijk voor het feit dat mensen zich verenigen rondom personen met meer macht en invloed (Blok, 1974). Deze vereniging kan leiden tot het ontstaan van gemeenschappen waarbinnen beroeps- en verwantschapsrelaties de bindende factor zijn.

Een ander aspect dat we terug zien komen is het afleggen van de eed en bescherming van de eigen cultuur en identiteit. Bij de Roma worden kinderen al van jongs af aan geleerd dat de omgang met niet-Roma zoveel mogelijk uit de weg gegaan moet worden. Trouw aan het zuiverheidsprincipe laat de loyaliteit naar de gemeenschap zien. Gesloten gemeenschappen hebben naast het gewone vertrouwen waarop elke vereniging of gemeenschap gebaseerd is, ook het formele vertrouwen in geheimhouding en solidariteit als vereiste (Simmel, 1983 zoals weergegeven in Blok, 1991). Het bestaansrecht van de gemeenschappen wordt ontleend aan de continuïteit van de interne structuur. Er is een hiërarchische structuur die ieders positie bepaalt. De macht ligt in handen van bepaalde leden en iedereen wordt verondersteld te leven volgens deze interne constructies.

Naar buiten toe zijn de gemeenschappen gehuld in een waas van geheimhouding, maar de interne hiërarchie zorgt er ook voor dat geheimhouding binnen de gemeenschap zelf gewaarborgd blijft (Blok, 1975). Zo is het mogelijk om zaken die feitelijk niet stroken met de geldende moraal binnen de gemeenschap, om wille van eigen belang achter te houden.

Zo zien we dat kenmerken bij de drie besproken gemeenschappen in een verschillende context en tijdsgeest toch interessante overeenkomsten laten zien. Belangrijk hierbij zijn de vervlechtingen van de individuen, de wederzijdse afhankelijkheid van de individuen die in een dergelijk groepsproces met elkaar verbonden zijn. Met het hiërarchische karakter van de Roma lijkt het in eerste instantie te gaan om een afhankelijkheid van de vrouwen ten opzichte van de mannen. Maar feitelijk gaat het om de wederzijdse afhankelijkheid tussen alle leden van de gemeenschap. Ook bij mensenhandel wordt er vaak gesproken over de afhankelijkheid en het slachtofferschap van de vrouw en de onderdrukking en daderschap door de man. Bovenkerk (2006) stelde in zijn onderzoek naar het bestaan

van loverboys al hardop de vraag of deze rigide scheiding van het onschuldig meisje en de boze boef wel juist is. Aannemelijker is dat er sprake is van een vervlechting van individuen die elkaars belangen of behoeften dienen en zo een ‘figuratie’ of sociale relatie tot stand brengt. Deze terminologie is ontleend aan het werk van de socioloog Norbert Elias (1970). Met figuraties bedoelt Elias de structuren die mensen in samenlevingen vormen. Het figuratie begrip is bedoeld om een eenvoudig begripsinstrument te verschaffen waarmee men de maatschappelijke dwang kan opheffen om te spreken en te denken alsof spel en speler twee verschillen antagonistische figuren zijn (Elias 1970). Spel en speler, in deze case dader en slachtoffer, vormen tezamen een dynamische figuratie waarbij beide partijen afhankelijk zijn van elkaars bestaan en handelen. Het gedrag van de ene partij is alleen te begrijpen in verband met de fluctuering van de tegenpartij. In het centrum van het figuratieproces staat een dynamisch spanningsevenwicht, een op en neergaande machtsbalans. Fluctuerende machtsbalansen als deze behoren tot de structurele kenmerken van iedere snel veranderende figuratiestroom (Elias, 1970). Wanneer we dit principe toepassen op mensenhandel binnen de Roma gemeenschap zien we dat zowel dader als slachtoffer uit zijn op een verbetering van de leefsituatie. Om dit doel te verwezenlijken hebben zij elkaar nodig, deze wederzijdse afhankelijkheid vormt het fundament onder de figuratie die beide partijen in stand houden.

4.8 Sociale relaties

Sociale relaties vormen een essentieel onderdeel in het bestaan van gesloten gemeenschappen. Deze sociale relaties worden ook wel sociaal kapitaal genoemd; het lidmaatschap van een netwerk met de bijbehorende normen die leidend zijn voor de interacties tussen mensen. Deze interacties genereren vervolgens weer kennis en vertrouwen hetgeen voor wederkerigheid en samenwerking zorgt (Kilpatrick et al, 2003).

Binnen het kader van sociaal kapitaal wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende relaties. Granovetter (1973) beschrijft zogenaamde *strong* en *weak ties*. Met *strong ties* bedoelt hij het contact met relaties binnen een afgebakende, bekende groep. Deze *strong ties* zorgen voor *bonding* binnen de groep, de homogeniteit van de groep wordt hiermee gehandhaafd en versterkt (Prinsen, 2009). *Weak ties* daarentegen

zijn contacten die je hebt met mensen buiten je eigen groep, dit zijn veelal vagere contacten maar daardoor volgens Granovetter des te waardevoller. Granovetter benadrukt het belang van deze *weak ties* omdat deze voor diversiteit, integratie en het samenkomen van verschillende groepen zorgt wat nieuwe kennis en inzichten oplevert (Prinsen, 2009).

Wanneer we iets langer stil staan bij de dichotomie van Granovetter, enerzijds *strong*- en anderzijds *weak ties*, en dit vertalen naar de Roma gemeenschappen dan zien we dat de Roma bovenal heel veel *strong ties* kennen en maar weinig *weak ties*. Putnam (2000) heeft het over de '*dark side of social capital*' waarbij hij in zekere zin een aanvulling geeft op de *strong ties* van Granovetter (1973). Hoewel sociaal kapitaal in veel gevallen een positieve connotatie heeft en voor verrijking zorgt, kent sociaal kapitaal ook een negatieve kant. Putnam stelt dat te veel eenzijdige contacten beperkend werkt en dat het bovendien een uitsluitende werking heeft op anderen. De '*dark side of social capital*' gaat over situaties waarin vertrouwen, sociale banden en gedeelde overtuigingen die geldend zijn binnen een bepaalde gemeenschap of groep, schadelijk zijn voor anderen en mogelijk ook voor groepsleden zelf (Baglioni & Numerato, 2011).

De (bijna) afwezigheid van *weak ties* kan een verklaring zijn voor de marginale en slechte sociaaleconomische status van de Roma. *Weak ties* kunnen zorgen voor integratie in de maatschappij en daarnaast kunnen *weak ties* compenseren voor economische en sociale achterstand (Prinsen, 2009).

De marginale positie van de Roma gaat samen met een hoge mate van delinquent gedrag, naast mensenhandel zijn Roma ook in andere vormen van criminaliteit sterk vertegenwoordigd. Roma gezinnen in Nederland zijn bijvoorbeeld relatief vaak betrokken bij vermogensdelicten zoals fraude, afpersing en bedrijfsinbraken (Sollie et al, 2013). Hirschi (1969) stelt dat in principe iedereen geneigd is crimineel gedrag te vertonen, maar dat de meeste mensen dit niet doen omdat bepaalde factoren hen hiervan onthouden. De sociale-controle theorie van Hirschi veronderstelt dat deze neiging tot crimineel gedrag wordt verhinderd door bindingen die men met de maatschappij heeft. Deze binding bestaat uit vier componenten: *attachment*, *commitment*, *involvement* en *beliefs* (Nijboer, 1997). Met name de aspecten *commitment* en *beliefs* zijn van toepassing op de Roma. In algemene zin lijkt deze theorie sowieso geldig; de mate van binding bepaalt de kans

op delinquentie. Met *commitment* speelt Hirschi in op de gevolgen van regelovertreding. Iemand die veel geïnvesteerd heeft in de conventionele samenleving, materieel of emotioneel, heeft veel te verliezen en zal daardoor minder snel crimineel gedrag vertonen (Nijboer, 1997). De investering van de Roma in de conventionele samenleving is in veel gevallen summier en ze hebben dan ook geen waardevolle positie in de maatschappij te verliezen. *Beliefs* gaat over de mate waarin men gelooft zich te moeten houden aan de regels van de maatschappij (Nijboer, 1997). Het semiautonome sociale veld van de Roma zorgt ervoor dat men in geringe mate geneigd is zich strikt te houden aan de wet- en regelgeving van de maatschappij.

5. Methodiek

De onderzoeksmethode die in dit onderzoek is gebruikt betreft veertien semigestructureerde *face-to-face* interviews met experts op het terrein van mensenhandel en/of Roma, evenals zeven narratieve *face-to-face* interviews met Roma vrouwen die slachtoffer zijn van mensenhandel. Naast deze interviews zijn er verschillende informele momenten geweest met zowel mensen vanuit de Roma gemeenschap als andere actoren die betrokken zijn bij het onderzoeksonderwerp. Afsluitend hebben er onder begeleiding van veldwerkers participerende observaties plaatsgevonden in een prostitutiegebied in Nederland.

De kern van het empirische materiaal bestaat uit interviews met experts uit het werkveld. Het werkveld van de betrokken experts is vrij divers. Allereerst zijn er interviews gehouden met personen die werkzaam zijn bij de politie. Hierbij gaat het om agenten die betrokken zijn bij de Roma, experts op het gebied van mensenhandel en politiemensen die zich gespecialiseerd hebben in de Roma op nationaal en internationaal niveau. Daarnaast is er gesproken met verschillende hulpverleners die betrokken zijn bij de opvang en registratie van mensenhandel slachtoffers in Nederland, waarbij specifiek contact is gezocht met hulpverleners die werkzaam zijn met Roma cliënten. Vanuit de culturele antropologie zijn twee wetenschappers geïnterviewd die actief onderzoek doen op dit gebied. Als laatste is er gesproken met personen die vanuit de gemeente betrokken zijn bij Nederlandse Roma gezinnen maar daarnaast ook redelijk zicht hebben op de internationale situatie.

Datatriangulatie, in dit geval informanten uit verschillende professionele werkvelden,

heeft een interessant palet aan perspectieven gecreëerd, wat zorgt voor een brede visie op het onderzoeksveld.

De steekproef betrof voor zowel de experts als de respondenten een selecte en is grotendeels tot stand is gekomen middels de sneeuwbal methode. Het verbod op etnische registratie maakt dat beide groepen behoren tot een moeilijk bereikbare populatie en daarmee de sneeuwbal methode het meest geschikt is.

Interviews waarbij het toegestaan was om deze op te nemen zijn uitgetypt en geanalyseerd in NVivo10. Niet alle respondenten gaven echter toestemming om de gesprekken op te nemen. Dit was veelal vanwege de gevoeligheid van de informatie, schaamte of er werd gevreesd voor represailles vanuit de gemeenschap. Deze gesprekken en andere momenten waarbij het niet gepast was om geluidsapparatuur aan te zetten, zijn gedocumenteerd aan de hand van veldwerknootities en later handmatig geanalyseerd.

De analyse van verzameld materiaal zorgde in veel gevallen voor nieuwe vragen en onderwerpen. Deze nieuwe inzichten werden vervolgens meegenomen bij de volgende ronde van dataverzameling. Dit cyclische proces heeft zich meerdere malen herhaald, waarbij in het begin meer de nadruk lag bij de verzameling en dit gedurende het onderzoek verschoof naar de analyse. Door het explorerende karakter van deze studie bood de cyclische methode veel voordelen. Aspecten die aan de hand van literatuurstudie niet naar voren kwamen konden op deze manier gaande weg het proces nog aangepast worden.

6. Resultaten

De resultaten van dit onderzoek zullen hieronder beschrijvend weergegeven worden. Dit is gedaan aan de hand van de hoofdcodes die voort zijn gekomen uit de afgenomen interviews. Deze begrippen geven tegelijkertijd ook een eerste inzicht in de te beantwoorden deelvragen.

- **Roma gemeenschap**

Het 'Roma zijn' wordt door alle experts aangegeven als een dominante identiteit. Onderdeel uitmaken van de Roma gemeenschap heeft gevolgen voor het dagelijks doen en laten van leden van de gemeenschap. Het gaat samen met strikte leefregels,

voorkeuren en posities in de (Roma) maatschappij. Tegelijk moeten we ervoor waken dat het Roma label niet gebruikt wordt als cultuur simplificatie. Het idee dat men kan spreken over dé Roma wordt door experts, literatuur en onderzoek met klem tegengesproken.

Expert 1: *“Het Roma label geeft een afbakening, maar we moeten het niet te gemakkelijk opleggen. Hiermee doe je geen recht aan de verscheidenheid van de groep en werkt het label in veel gevallen alleen maar contraproductief.”*

Echter is het bestaan van deze diversiteit nog niet bij alle betrokken partijen duidelijk. In een ontmoeting waarbij verschillende partijen aanwezig waren die betrokken zijn bij de Roma, stelde een van de aanwezigen de vraag waarom er onderscheid gemaakt moet worden tussen Roma uit verschillende landen. De vraag zorgde voor een lichte verontwaardiging bij de andere aanwezigen. Maar deze vraag maakt wel de status quo wat betreft de aanwezig expertise over de Roma duidelijk. Zover dit onderzoek inzichtelijk heeft kunnen maken bestaat er in Nederland slechts een heel select gezelschap dat daadwerkelijk zicht heeft op de verschillende Roma groepen met hun bijbehorende tradities, leefgebieden en problematiek.

Aansluitend bij de discussie rondom de diversiteit binnen de gemeenschap, wordt ook de discussie aangaande etnische registratie gevoerd. Het belang van etnische registratie blijkt een precair punt te zijn bij alle van de ondervraagde experts. Het merendeel geeft aan hier absoluut tegen te zijn. De redenen die hiervoor worden gegeven gaan met name over het gevaar van stigmatisering en labeling.

Expert 1 geeft het als volgt aan: *“Ik ben hier fel tegenstander van. Je krijgt snel stigmatisering en mensen gaan een label plakken. Wat maakt het relevant om te vermelden dat iemand een Roma is?”*

Expert 4: *“Het zou tekort doen aan de verscheidenheid die de groep kent, houd toch op met het praten over groepen alsof iedereen hetzelfde is. We zijn geen eenheidsworst!”*

Naast de kritiek zijn er ook geluiden te horen die ook voordelen zien van etnische

registratie. Het kan het gedrag van specifieke groepen meer en beter inzichtelijk maken waardoor er een effectievere aanpak gehanteerd kan worden.

Expert 2: *“Wat mij betreft zou het wel mogen, maar de grondwet staat het niet toe. Het geeft zo veel meer inzicht in bepaalde groepen, het kan ons helpen met inzicht te krijgen in het onderwerp.”*

- **Zuiverheidscode**

De experts spreken vaak over ‘dat is nou typisch Roma’, maar wanneer hier op door wordt gegaan blijkt meestal dat niet exact de vinger gelegd kan worden op datgene wat ‘typisch Roma’ is. Waar de experts eenduidig over zijn en in grote mate ook opgaat voor veel Roma zijn de codes aangaande reinheid en onreinheid. Het beschermen van de reine status staat centraal bij het dagelijks handelen. Als deze eenmaal besmet is door een overtreding volgen er in veel gevallen vergaande consequenties. Een expert die zich actief bezig houdt met Nederlandse Roma gezinnen ziet dat in Nederland deze codes zeker nog gehandhaafd worden, maar gaat er vanuit dat in Oost Europa deze codes een veel meer rigide vorm kennen.

Expert 4: *“In Oost Europa leven de Roma nog veel traditioneler en daarmee worden de regels die bij de gemeenschap horen ook veel strikter nageleefd. Mij is overigens onduidelijk wat deze codes precies inhouden, ik denk dat ze dat alleen zelf snappen.”*

Het bestaan van dergelijke codes heeft een grote impact op het dagelijks leven van de Roma. Het gaat hierbij met name om het onderscheid tussen Roma en niet-Roma, maar daarnaast geven de codes ook structuur aan de geldende leef- en omgangsregels. Zoals expert 4 hierboven aangeeft is het ook voor de andere experts onduidelijk wat de exacte invulling is van deze codes. Aannemelijk is dat deze door de jarenlange overlevering ook per *clan* verschillend is.

De gesproken Roma vrouwen konden hier ook geen heel duidelijk antwoord op geven en leverde dan ook geen eenduidig beeld op.

- **Sociale constructie – gender rollen**

Familie is een belangrijke pijler in het Roma bestaan. De families zijn veelal groot en er bestaat een hechte band tussen de familieleden. Deze families maken weer

onderdeel uit van zogenaamde *clans*. Alle leden van deze *clans* noemen zich Roma maar dat houdt niet in dat overal dezelfde leefregels en tradities gelden.

Expert 3: *“In elk land heb je andere historisch bepaalde relaties, dit zit allemaal heel diep. Geschiedenis speelt een belangrijke rol. En tussen de clans bestaat er ook nog weer een eigen sociale positionering. Men wordt wel of juist niet geaccepteerd door andere clans. Een aantal clans hebben al verschillende generaties oorlog met elkaar.”*

De onderlinge verbondenheid van families en *clans* is complex en veelal zijn er connecties door heel Europa. Net als expert 3 zegt, vertelt expert 4 hoe sterk de onderlinge verbondenheid is en de invloed hiervan.

Expert 4: *“Er zijn vaak grote machten en krachten aan het werk. Dit komt vanuit de onderlinge geschiedenis van belangrijke families.”*

Het hiërarchische karakter wat we zien tussen en binnen de *clans*, zien we ook terug binnen de familie en het gezin.

De Roma vrouwen geven allemaal aan dat zij hun plek in het gezin als een lagere positie ervaren dan die van hun broers. Met name vanaf het moment dat ze begonnen te menstrueren werd dit verschil duidelijk.

Respondent 3 (vertaald vanuit het Engels): *“Als meisje mocht je net wat minder dan de jongens. Je werd veel meer beperkt, mijn moeder noemde het beschermen maar ik zag het meer als beperken. Helemaal vanaf dat ik een jaar of 12 was, maar volgens mij had dat ook te maken met de bruidsschat die ik waard was.”*

Het *gender* aspect vervult binnen de Roma gemeenschap een belangrijke rol. Er is een duidelijke scheiding tussen taken die voor de mannen dan wel voor vrouwen gelden, De man is duidelijk het hoofd van het gezin, hij is het directe aanspreekpunt en vervult alle communicatieve taken.

Expert 4: *“Uiteindelijk is het de man die de macht en de status en zijn positie naar buiten wil ventileren en manifesteren.”*

Respect tonen naar de man doet de vrouw door gehoorzaam te zijn aan de door hem opgelegde regels. Meerdere experts geven evenwel aan dat de vrouw, geleidelijk aan,

meer zeggenschap krijgt. Met name als het gaat om de opvoeding van de kinderen en onderwijsparticipatie. Ook is de status van vrouwen met veel kinderen hoger. Dit hangt weer samen met de status die het hebben van veel kinderen in de Roma gemeenschap heeft.

Expert 3: *“Het succes van de clan bepaalt meer de positie van de vrouwen dan dat je zegt dat het cultureel bepaald is. Maar het is natuurlijk wel zo dat het vaak om laag opgeleiden gaat en die bijbehorende lage sociale klasse kunnen met name de mannen slecht verkroppen. Het machogedrag is de compensatie, vaak ten koste van de vrouwen.”*

De man heeft een dominante rol bij het bepalen van de verdeling binnen het gezin, de taken van de vrouw zijn duidelijk en zij moet vooral dienstbaar zijn. Meerdere malen komt de notie van respect terug, zowel experts als respondenten noemen dit als een van de kernwaarden binnen de familie. Uit de interviews met de Roma vrouwen blijkt echter wel dat er een andere notie van respect geldend is dan vanuit een Westers perspectief wordt verondersteld. Respect heeft niet zozeer te maken met bijvoorbeeld gelijkwaardigheid, maar veel meer met gehoorzaamheid en dienstbaarheid. Respect tonen naar de man, doet de vrouw door gehoorzaam te zijn aan de door hem opgelegde regels.

Wanneer de Roma vrouwen praten over de thuissituatie hebben ze het continu over hun vader of broers. Alle beslissingen die genomen worden gaan via de mannen in de familie. Bij deze beslissingen gaat het in de meeste gevallen niet over de gevolgen voor het individu, maar wordt er altijd gehandeld vanuit een collectivistisch visie. Deze collectivistisch aard van de gemeenschap wordt met name door de hulpverleners benadrukt.

Expert 11: *“Als je bedenkt dat de groep altijd voor het individu gaat is het niet meer zo raar dat moeders hun kinderen verkopen of in de prostitutie zetten, het geld dient in het belang van de familie.”*

- **Afhankelijkheid**

Met name de experts die werkzaam zijn binnen de politie en hulpverlening geven aan dat de vrouwen een minderwaardige positie bekleden binnen de maatschappij en dat dit direct invloed heeft op de *agency* van deze vrouwen.

Expert 6: *“De verhouding binnen deze groep zijn over het algemeen vrij hiërarchisch waarbij de vrouwen een duidelijk minderwaardige positie bekleden. Dit zorgt ervoor dat misbruik in welke vorm dan ook extra op de loer ligt.”*

Expert 11: *“De afhankelijkheid die deze vrouwen kennen van de mannen in de gemeenschap is enorm.”*

Opgemerkt moet worden is dat deze afhankelijkheid echter niet eendimensionaal is.

Expert 11: *“Wat we zien is dat de vrouwen afhankelijk zijn, maar de mannen net zo goed. Zij hebben de vrouw nodig om geld te verdienen, dus zonder vrouw geen geld en zonder geld geen status.”*

Zichtbaar lijkt de vrouw veel afhankelijker van de man door de openlijke dominantie. Maar om status te bereiken en te persisteren is de man in veel gevallen afhankelijk van de vrouw.

- **Discriminatie**

Zowel experts als respondenten zijn het erover eens dat een Roma achtergrond garant staat voor discriminatie en stigmatisering door niet-Roma. De mate van discriminatie loopt evenwel sterk uiteen per regio of land.

Expert 11: *“Wat ik heel erg zie is dat ze thuis, in hun eigen land, in hun eigen gemeenschap opgroeien met heel veel discriminatie. Je hebt daar aparte klassen met Roma en niet-Roma. Er wordt anders gekeken naar een zigeuner dan naar een niet zigeuner.”*

Er wordt zowel in de landen van herkomst als in Nederland vaak gesproken over zogenaamde ‘Roma-problematiek’. Daarbij zou het gaan om problemen die specifiek toe te schrijven zijn aan het feit dat de betrokkenen een Roma achtergrond hebben. Met name in de landen van herkomst: Hongarije, Bulgarije en Roemenië is discriminatie sterk aanwezig. Een politieagent die nauw samenwerkt met genoemde herkomstlanden deelt zijn ervaring aangaande de acceptatie van Roma:

Expert 12: *“Het is schokkend om te zien hoe er in Hongarije wordt omgegaan met de Roma. Ze worden daar echt als paria’s behandeld. En niet alleen door de lagere*

sociale klassen, ook hoog opgeleide studenten en politieke bestuurders hebben zo'n houding."

Expert 12: *"Toen ik daar was om politie collega's van daar bij te scholen moest ik echt in mijn handen knijpen. (...) Ik dacht dat ik terug was in de situatie van 1940-1945, het leek het sentiment van de Tweede Wereldoorlog."*

De achterstelling van Roma heeft verstrekkende gevolgen voor de leef- en ontwikkelingskansen van Roma. Een Roma vrouw die recent uit de uitbuiting is gehaald door de Nederlandse politie vertelt haar dromen voor de toekomst:

"I want to go back to Hungary, I want to see my children. But I also want to go to school, my dream is to work in a hospital. To help people, to carry them. But there are no possibilities over there. As a Roma woman I can't get a normal job. Really, there are no possibilities. So, my dream will be a nightmare."

Alle experts omschrijven de sociaaleconomische positie van Roma als slecht. De slechte sociaaleconomische positie lijkt in direct verband te staan met de ervaren discriminatie. De aanwezige discriminatie zorgt ervoor dat de economische en maatschappelijke ontwikkeling van de Roma achterblijft en ze niet de mogelijkheid krijgen als gewone burgers te participeren aan de samenleving.

Expert 4: *"Ze kunnen niks want ze hebben geen opleiding afgerond, ze spreken geen talen en hebben geen vak geleerd"*

- **Afstand tot de omringende samenleving**

Het onderscheid tussen Roma en de omringende samenleving is sterk. In eerste instantie wordt dit onderscheid gemaakt vanuit de leefregels van de Roma. De term *gadje* wordt door de Roma gebruikt om de omringende samenleving te duiden en hiermee het verschil tussen henzelf en de ander te benadrukken. Het belang van deze tweedeling komt sterk naar voren bij de gesprekken met Roma vrouwen. Vanaf jongs af aan is geleerd dat er een wezenlijk verschil bestaat tussen Roma onderling en buitenstaanders. De omgang met *gadje* moet zoveel mogelijk vermeden worden.

Respondent 3, vrouw: *"Before I came to Holland, I don't want to have contact with people who are no gypsie. But now I know, we are all the same."*

Ook de experts signaleren een grote mate van wantrouwen. Het vertrouwen in de Nederlandse hulpverlening en opsporingsdiensten is uiterst beperkt. Vaak kost het maanden om dit vertrouwen te winnen. En ook wanneer er langdurig contact is blijft er veelal een afstand bestaan. Expert 4 omschrijft zijn verhouding met Nederlandse Roma gezinnen als volgt:

“Ik noem mezelf wel eens een lantaarnpaal, als ik licht geef en iets kom brengen dan is het in orde en anders moet je er tegen aan pissen. Ondanks dat ik al jaren over de vloer bij ze kom, weet ik dat die afstand altijd zou blijven bestaan.”

Een andere expert (11) vertelt:

“Afstand blijft altijd, de afstand blijft altijd zo dat het de veiligheid van het Roma leven niet aantast.”

Het wordt duidelijk dat de afstand die Roma kinderen aangeleerd krijgen behoorlijk persistent is. De afstand die er bestaat tussen de Roma en niet-Roma wordt vanaf twee kanten gevoeld. De leefregels van de gemeenschap zorgen ervoor dat er weinig tot geen wil is om actief te participeren in de maatschappij. Daarnaast zorgt de discriminatie vanuit het dominante discours ervoor dat volwaardig burgerschap ook vrijwel onmogelijk is.

Expert 4: *“Het is een cumulatief proces, enerzijds willen zij niet, anderzijds wil niet-Roma er vaak ook niets van weten. Dit zorgt alleen maar voor meer haat en onbegrip onderling. Nee, zolang beide partijen deze attitude houden zal er niks veranderen.”*

- **Mensenhandel**

De definitie van mensenhandel is in Nederland beschreven in het wetsartikel 273f. Ondanks het bestaan van dit wetsartikel bestaat er veel discussie over de interpretatie van mensenhandel. Omdat het een open wetsartikel betreft, bepaalt een rechter uiteindelijk of er van een uitbuitingssituatie sprake is. Tussen de verschillende betrokken partijen blijken er ook nogal uiteenlopende meningen te bestaan over wanneer er sprake is van mensenhandel. Dwang en uitbuiting lijken centraal te staan. De meeste geïnterviewde experts spreken over de aanwezigheid van uitbuiting als ‘randvoorwaarde’. Maar er lijkt een paradox te zijn. Is er in alle situaties waarin het meisje of de vrouw uitgebuit wordt ook sprake van mensenhandel? Verschillende

cultureel antropologen verdedigen de stelling dat in veel van deze gevallen er geen sprake is van mensenhandel. De uitbuiting ontstaat vanwege het feit dat niks of slechts een gedeelte van de opbrengsten die voort komen uit de gedane diensten ten goede komen aan de vrouw zelf. Maar wanneer het vanuit de opvoeding als normaal wordt beschouwd dat er wordt gewerkt voor het familiaal belang en hiervoor geld afgestaan moet worden, zullen deze vrouwen zich veelal niet geëxploiteerd voelen.

Expert 3: *“De familieleden, die steunen elkaar. Het meisje komt naar Amsterdam of Groningen en komt in handen van de oom en eigenlijk zorgt hij ervoor dat ze aan het werk kan. Het is afhankelijk van hoe je het ziet, zij zien het als bijdrage voor de familie.”*

Deze visie wijkt af van hoe de politie en de hulpverlening mensenhandel benaderen. De politie houdt zich strikt aan het wetsartikel omdat zij objectieve feiten nodig hebben om een strafzaak te kunnen maken. Dit wil echter niet zeggen dat de aspecten dwang en uitbuiting in alle gevallen aanwezig zijn.

Expert 2: *“Wanneer wij weten dat er vrouwen vanuit Oost Europa, maar ook uit andere landen hierheen worden gebracht door derden met het doel ze tegen betaling met of voor die derde hier seksuele diensten te verlenen, is er sprake van mensenhandel. Er hoeft dan geen dwang of uitbuiting in het spel te zijn. Het is simpelweg verboden dat derden personen ronselen om ze naar Nederland te halen voor het aanbieden van betaalde seksuele diensten.”*

Dwang is het tweede aspect wat mensenhandel in algemene zin typeert, maar zoals bovenstaand citaat aangeeft ook weer geen verplichtend aspect.

Dwang, vaak een combinatie van fysiek en mentaal geweld, is volgens experts evenwel het onderscheidende kenmerk voor mensenhandel.

Expert 3: *“Zij zien zichzelf niet als slachtoffer, er worden niet voor niets zo weinig aangiftes gedaan. Dit verandert als er een kwestie van geweld is, dan is er natuurlijk sprake van slachtofferschap. Dat zien zij ook.”*

De hulpverlening heeft weer een eigen kijk op mensenhandel. Hier is er geen discussie of er al dan niet sprake is van mensenhandel in juridische zin. Zij houden zich niet bezig met daders, alleen met slachtoffers. Hun taak omvat niet het vaststellen

van juridische feiten maar het verlenen van hulp aan vrouwen die in de opvang terecht komen.

Als algemene determinant van mensenhandel wordt door alle experts armoede genoemd. Dit lijkt de grootste stuwende factor achter mensenhandel te zijn. Als we specifiek kijken naar de situatie in Centraal en Oost Europa, wordt ook meerdere malen de politieke transitie aangehaald. Deze transitie heeft een grote invloed gehad op niet alleen de economische situatie maar ook op de *gender* verhoudingen in Centraal en Oost Europa. De positie van vrouwen in Centraal en Oost Europa is begin jaren '90 dusdanig achteruit gegaan dat een van de experts het omschrijft als 'de devaluering van de vrouw.'

Naast de politieke transitie van begin jaren negentig wordt ook veelvuldig de uitbreiding van de Europese Unie met lidstaten uit Centraal en Oost Europa genoemd als determinant van mensenhandel. De toetreding zorgt voor een verhoging van de mobiliteit door het verdwijnen van grenscontroles. Daarnaast lijkt de welvaart van West Europa dichterbij dan ooit en hebben de Oost Europeanen het idee dat ze daar nu ook de beschikking over hebben.

Expert 3: *“Ik denk wel dat de uitbreiding van de Europese Unie tot een verergering leidt. De rijke landen zijn op afstand, net niet te bereiken. De frustratie van het lijkt bereikbaar, het is zo dichtbij, er is geen grens, het is zo makkelijk, ga en pluk maar. Dat geeft mensen valse hoop en veel frustratie.”*

Naast de *strain* die ervaren wordt als gevolg van de toetreding zorgt het er ook voor dat de problematiek minder zichtbaar wordt voor opsporingsinstanties. Experts die werkzaam zijn binnen de politie geven dit vrijwel allemaal aan.

Expert 4: *“Doordat deze vrouwen hier nu legaal mogen wonen, verblijven en werken gaat deze vorm van criminaliteit zich meer in de bovenwereld af spelen. Hoe raar het ook klinkt, het is geen wereld meer van schimmige illegaliteit.”*

De vermoedens van een toename in het aantal slachtoffers mensenhandel vanuit Centraal en Oost Europa wordt onderschreven door de cijfers die CoMensha jaarlijks publiceert.

Expert 5: *‘De net gepubliceerde jaarcijfers laten ook weer zien dat Bulgarije, Hongarije en Roemenië na Nederland de meeste geregistreerde slachtoffers kent.’*

Naast armoede en politieke transitie worden er meer factoren genoemd die een rol spelen bij de aanwezigheid van mensenhandel.

Binnen de politie lijkt er steeds meer ruimte te zijn voor de invloed van culturele aspecten. In 2012 is er in de ‘Koolvis¹⁶’ zaak uitgebreid aandacht besteed aan de invloed van Voodoo. Er zijn zelfs priesters en ervaringdeskundigen bij het proces betrokken om de Nigeriaanse slachtoffers te ontdoen van de Voodoo vloek.

Verschillende geïnterviewde experts lieten merken dat zij de aanwezigheid van mensenhandel binnen bepaalde groepen mede toeschrijven aan het bestaan van de culturele gebruiken die gelden binnen de betreffende etnische groep.

Expert 6 omschrijft naar aanleiding van een werkbezoek in Nigeria wat cultuur volgens hem met mensen kan doen.

“Je zag in de ogen van de mensen wat het met hen deed, iedereen was doodstil. Het heeft een enorme invloed. Het zit niet in onze cultuur, maar daar is het enorm.”

De verknoopteid van cultuur en criminaliteit is ingewikkeld en ligt gevoelig. Over de rol van cultuur binnen mensenhandel waren de experts het verre van eens.

Expert 3: *‘Cultuur zelf zegt niks, je kan niet zegen dat het in bepaalde culturen meer voor komt dan in andere. Mensenhandel is iets wat overal kan. Het is echt universeel.’*

Bovenstaand citaat staat haaks op andere uitspraken van experts. Conflicterende lezingen komen deels voort uit de diversiteit aan werkvelden van de experts.

- **Figuraties**

In de literatuur wordt veelal een vastomlijnd profiel geschetst wanneer het gaat om daders en slachtoffers van mensenhandel. Men is slachtoffer of dader.

In de situatie van de Roma zien we dat deze strikte scheiding tussen dader- en slachtofferschap niet als een vaststaand raamwerk gebruikt kan worden.

Om de relatie en dynamiek tussen dader en slachtoffer te kunnen vatten is het van belang dat we eerst kijken naar de perceptie en verwachtingen van de slachtoffers.

Geen van de gesproken Roma vrouwen had de illusie dat ze in Nederland aan

¹⁶ De Koolvis zaak betrof een grootschalig internationaal onderzoek van politie en justitie naar de handel in jonge Nigeriaanse vrouwen. Jonge vrouwen verdwenen bij Nederlandse asielzoekerscentra waarna ze vervolgens door Europa werden verhandeld. Retrieved from: <http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/mensenhandel/article2181306.ece>

het werk zouden gaan in de horeca of als model. Slechts in één casus die is beschreven door een hulpverlener was er sprake van valse verwachtingen.

“Zij hoorde van haar schoonzus dat ze in België of Zuid-Nederland geld kon verdienen met de verkoop van koekjes of snoepjes geloof ik...Hier gekomen bleek dat ze helemaal geen koekjes ging verkopen maar de prostitutie in moest.”

Veelal wordt gedacht dat vrouwen onder valse voorwendselen hierheen worden gehaald, maar dit lijkt in het geval van de Roma niet het geval te zijn. Zonder uitzondering hadden de vrouwen in het thuisland ook als prostitué gewerkt. Op dit moment in het traject zou je kunnen aanvoeren dat er hier nog geen sprake is van mensenhandel. De vrouwen hebben allemaal vrijwillig ingestemd met de werkzaamheden in West Europa. Een van de experts beargumenteert dan ook dat de conceptualisering van mensenhandel veel te veel vanuit een Westerse visie benaderd wordt. Er wordt gebruik gemaakt van de Nederlandse of Europese definitie van mensenhandel om een fenomeen in te kaderen wat in het land van herkomst lang niet altijd als zodanig wordt ervaren.

Expert 7: *“Ik heb met kleine meisjes van 12 jaar oud gesproken en die worden gewoon zo opgevoed. Zij zien het als normaal.”*

Ook vanuit gemeentes die zich actief bezighouden met de Roma komt dit zelfde geluid naar voren. Een gemeente ambtenaar sluit zich aan bij bovenstaand citaat.

Expert 4: *“Zij zien zichzelf niet als slachtoffer, er wordt ook geen aangifte gedaan. (...) Maar het meisje ziet het vaak als; ik krijg geld en kleren dus wat is het probleem?”*

De Roma vrouwen die als prostitué in Nederland werken worden veelal gedreven vanuit economische motieven. De armoede in het land van herkomst zorgt er voor dat ze geen andere weg zien om inkomsten te genereren. Dit motief komt overeen met de generieke *push* factoren die we zien als verklaring van mensenhandel. De slechte economische situatie heeft een dermate grote invloed dat deze vrouwen, al dan niet vrijwillig, besluiten in het Westen in de prostitutie te gaan werken.

Deze armoede wordt door een van de geïnterviewde Roma vrouwen treffend verwoord:

Respondent 1, vrouw: *“In Hungary we have no food. I mean, the Gypsy people have no food. There are no possibilities for work and nobody in Hungary want to help us.”*

De ervaringen van de experts sluiten hierbij aan, veldwerk in de betreffende landen heeft schrijnende situaties laten zien.

Expert 8: *“Er is geen toekomst perspectief, ze kiezen voor de kruimeltjes. Want als we praten over honger, dan gaat het echt over mensen die dood gaan van de honger.”*

Deze slechte economische situatie geldt niet alleen voor de Roma vrouwen, de mannen in de gemeenschap kennen nagenoeg dezelfde economisch positie en de beperkte mogelijkheden om via legale wegen deze situatie te verbeteren, gelden ook voor hen. Alle geïnterviewde experts zijn het er over eens dat de slechte economische positie in combinatie met, of als gevolg van, de gemarginaliseerde positie zorgt voor een verhoogde kans op criminele activiteiten.

Expert 9: *“Ze worden ook als tweederangsburgers bekeken. Ze maken het ze wel moeilijk. Dan is het al snel zo dat je geld moeten verdienen in de criminaliteit. Andere mogelijkheden zijn er vaak niet.”*

Voor de vrouwen is werken in de prostitutie de meest voor de hand liggende oplossing, voor mannen is dit vaak criminaliteit. Een van de lucratieve vormen van criminaliteit is vrouwenhandel. Alle benodigde aspecten voor vrouwenhandel zijn aanwezig; de vraag vanuit het Westen, het aanbod van vrouwen uit de eigen gemeenschap en het faciliteren van de reis, werkplek en huisvesting wordt gedaan door mannen uit de eigen gemeenschap die op deze manier geld kunnen verdienen. Respondent 2 vertelt (vertaald vanuit het Engels):

“Via mobiele telefoons en internet kunnen er zoveel en zo makkelijk dingen geregeld worden. En de vrouwen in Nyíregyháza die willen wel, we zouden daar zoveel geld gaan verdienen. Ook hoorden we dat Nederlandse mannen van Roma vrouwen houden, dat is toch leuk om te horen?”

Deze drie aspecten vormen tezamen een circulair proces dat continu gestuwd wordt van beide kanten. Vanuit het Westen komt de vraag en het aanbod vanuit het Oosten springt daar gewillig op in.

Op het eerste gezicht lijkt er simpelweg sprake te zijn van een
Annemiek Dul | Universiteit Utrecht
Mensenhandel & Roma

afhankelijkheidsrelatie van de vrouwen naar de mannen toe. De vrouw is afhankelijk van de middelen die de man tot zijn beschikking heeft om haar naar Nederland te brengen en een werkplek te regelen. De dominante en masculiene houding van Roma mannen wordt door experts ook genoemd als een aspect dat hen afhankelijk maakt. De leefregels van de gemeenschap creëren een situatie waarin status en masculien gedrag een belangrijk aspect vormt.

Expert 6: *“Status en macht wordt verdiend wanneer je in het Westen werkt. En wanneer er maar genoeg geld wordt teruggestuurd naar huis dan wordt die status als maar hoger.”*

De verworven status bepaalt je plek binnen de hiërarchie van de gemeenschap. Status kan verworven worden doormiddel van economische voorspoed wat getoond wordt met luxe materiële goederen. Wanneer je niet over deze status beschikt sta je onderaan in de hiërarchie, wat consequenties heeft voor je positie binnen de gemeenschap.

Expert 9: *“Je ziet dat de structuur binnen de clans heel hiërarchisch is. Als er van bovenaf wordt gezegd dat er geld verdiend moet worden dan moeten de families onderaan de hiërarchie het geld verdienen, dit betekent dat die meiden in de prostitutie worden gezet. Meestal in Nederland of ergens anders in West Europa.”*

Een plek hoog in de hiërarchie is belangrijk voor met name Roma mannen. Dit laat zien dat ze een zekere status hebben verworven en doet eer aan hun masculiniteit. Maar om deze status te bereiken moet er geld verdiend worden. Wanneer dit middels vrouwenhandel gebeurt, zijn de mannen afhankelijk van de bereidheid van deze vrouwen. Wanneer vrouwen niet meer bereid zijn om in de prostitutie te werken of daarmee niet genoeg geld verdienen, dan bereikt de man zijn beoogde status ook niet of veel moeilijker.

Expert 10: *“Het machtsvertoon wat we vaak zien bij daders uit de Roma gemeenschap is enorm. Er ligt zo veel druk vanuit de clan om geld te verdienen. Wanneer ze niet genoeg geld verdienen gaan ze af tegenover de hele clan. Alles wat hier gebeurt is sterk verweven met daar. Het gaat niet om simpel weg geld verdienen. Het gaat om macht en status.”*

Bovenstaand voorbeeld is afkomstig van een politieagent, maar wordt bevestigd door een Roma expert. Ook de respondenten (slachtoffers) benoemen dit (vertaald vanuit het Engels):

“Mijn vader schaamt zich nu voor mij, omdat ik geen geld meer verdien. Mijn zus is een ster in Boedapest, daar is hij trots op. Maar op mij niet, ik beteken niks meer voor hem. Ik heb er voor gezorgd dat hij geen aanzien meer heeft omdat ik met de Nederlandse politie heb gepraat.”

Er is derhalve sprake van een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie waarbij slachtoffer en dader van elkaar gebruik maken om hun eigen doel te realiseren. Opvallend hierbij is dat ze beide gedreven worden door eenzelfde motief; verbetering van hun sociaaleconomische positie. Zij wil naar het Westen om geld te verdienen en heeft hem nodig voor de faciliteiten, hij beschikt over de faciliteiten maar heeft haar nodig om daadwerkelijk daar geld te verdienen.

Twee van de geïnterviewde Roma vrouwen leken zich terdege bewust te zijn van deze machtsverhouding:

“Ik weet dat hij me nooit echt iets zou aandoen. (...) Met echt bedoel ik bijvoorbeeld dood maken. Want dan kan ik ook geen geld meer verdienen, ik heb het geld nodig maar hij nog veel meer. Als hij geen geld naar Hongarije kan sturen worden ze boos, heel boos. En dat wil hij niet.”

- **Mensenhandel binnen de Roma gemeenschap**

Op basis van de signalen van de opsporingsinstanties, hulpverlening en veldwerkers kunnen we constateren dat Roma vrouwen een significant aandeel hebben in het aantal slachtoffers van mensenhandel in Nederland. Slachtoffers en daders uit de Roma gemeenschap zien deze ‘handel’ evenwel lang niet altijd als een activiteit die zijn basis in uitbuiting vindt.

Expert 8: *“Je moet bijdragen aan de familie, hoe doe je dat? Je kan in een bordeel in Amsterdam 10 keer zoveel verdienen dan wanneer je gaat bedelen in de straten van Sofia. En dat ze dan veel moeten afstaan is normaal want het is voor de familie eer.”*

Een van de Roma vrouwen legt uit hoe de Westerse visie en die van de Roma van elkaar verschillen:

“Ik heb niet de illusie dat ik op de wereld ben gezet uit liefde, ik lever geld op. Allereerst de bruidsschat die ik waard ben en daarna moet ik zelf geld verdienen. Ik ben geboren voor het geld zou je kunnen zeggen. Jullie maken kinderen omdat jullie dat leuk vinden, niet om er geld mee te verdienen.”

Expert 2: *“Hun mens benadering is gewoon anders, ze verhandelen hun kinderen. Vrouwen stellen helemaal weinig voor, ze geven ze gewoon weg. Het is de groepsdynamiek die het toelaat.*

De materiële visie op het hebben van kinderen ten spijt, lijkt er toch sprake te zijn van veel tegenstrijdigheden. Werken in de prostitutie lijkt niet overeen te komen met de conservatieve seksuele moraal binnen de Roma gemeenschap. De respondenten geven allemaal aan dat ze vanaf jongs af aan geleerd is zich zedelijk te kleden; benen moeten altijd bedekt zijn met een rok of jurk en haren moeten worden vastgebonden.

“After my first period I was not allowed to play with boys anymore and I always have to wear a skirt. Even when it was freezing!”

De conservatieve seksuele moraal maakt onderdeel uit van de zuiverheidscode die nog steeds door veel Roma wordt nageleefd. Naast de kleding vormt ook maagdelijkheid tot aan het huwelijk een onderdeel van deze gedragscode. Over de maagdelijkheid zegt een Roma slachtoffer het volgende:

“Haha, ‘normal’ yes. But it is not true. Everybody thinks that but when I was a young girl I had to earn money with my body. My family knows that, but nobody helped me. Gypsy culture is very hard...”

Respondent 2, vrouw, legt uit hoe zij in de prostitutie in Hongarije terecht kwam:

“One evening I had to talk with my mother, my big sister was also there. I think I was 14 years old...My mother told me that my sister was doing a great job for the family. She earned a lot of money. I did not realize that my sister was a prostitute. My mother said; ‘you have to earn money as well, so tomorrow you go along with your sister’. So that’s how it starts...”

Het inzetten van het vrouwelijk lichaam voor geld gaat in tegen de voorgeschreven regels aangaande zedelijkheid. Maar het strikte onderscheid wat de Roma maken tussen hen en de rest maakt het dat het aanbieden van seksuele diensten onder bepaalde voorwaarden ‘gedoogd’ wordt.

Verschillende experts leggen deze paradox uit:

Expert 4: *“Zolang het maar niet binnen de eigen gemeenschap gebeurt dan is het niet zo erg.”*

Expert 3: *“Zoals gezegd, alles wat ergens anders gebeurt...buiten de gemeenschap, dat wordt niet als een zonde gezien.”*

Expert 6: *“Binnen de eigen gemeenschap zou het denk ik nooit gebeuren, en dan niet om het welzijn van het kind...Het is slecht voor de positie binnen de clan, het maakt je minderwaardig als gezin.”*

De experts geven allemaal aan dat ze verwachten dat de daders van mensenhandel ook een Roma achtergrond hebben. Onduidelijk is of het ook directe familie betreft of dat het gaat om bekenden uit nabijgelegen dorpen.

Enerzijds lijkt dit te komen vanwege het feit dat er ook nauwelijks contact is met niet-Roma maar ook hier speelt de masculiniteit binnen de gemeenschap weer een rol.

Expert 6: *“Via criminele wegen moet er geld verdiend worden, wat is er dan mooier als man om veel vrouwen voor je te hebben werken en zelf niets te hoeven doen en wel heel rijk worden.”*

Respondent 3, vrouw (vertaald vanuit het Engels): *“Het gaat allemaal om status, iedereen kijkt naar de mannen met geld. Soms lijkt het alsof de zakken met geld voor het oprapen liggen in Amsterdam. Maar ze weten thuis niet welke pijn wij hebben, de vrouwen.”*

Door meerdere experts wordt aangegeven dat ze de afgelopen jaren wel een verandering hebben gezien in de organisatievorm van de mensenhandel binnen de Roma gemeenschap.

Expert 4: *“De hiërarchische verdeling binnen de Roma gemeenschap, waarbij van*

iedereen wordt verwacht te werken voor het familiebelang, is eeuwenoud en hoeft in principe niet problematisch te zijn. Echter heeft de toenemende globalisering, in het bijzonder de val van de muur, er voor gezorgd dat het karakter van de diensten sterk is veranderd.”

Het open stellen van de grenzen heeft tot gevolg gehad dat er voor het kiezen van de juiste huwelijkskandidaat ook internationaal mogelijkheden waren. Roma families die al eerder naar Nederland waren vertrokken konden op deze manier de huwelijkskandidaat voor hun kind vanuit Oost Europa hierheen halen. Al snel kreeg men het besef dat dit ook op ging als het gaat om arbeidskrachten. Veel van deze vrouwen hadden in het thuisland al als prostitué gewerkt en gingen dan ook hier in de prostitutie aan het werk. Zover bekend lijkt dit de eerste georganiseerde vorm van uitbuiting van Roma vrouwen in de Nederlandse seksindustrie te zijn. Men gaat er vanuit dat dit zich op relatief kleine schaal afspeelde en er nog geen sprake was van grootschalig georganiseerde netwerken waarbij vrouwen in grotere getale onder dwang seksueel uitgebuit werden. Dit beeld is veranderd toen de handel zich volledig verplaatste naar de landen in Oost Europa. Georganiseerde netwerken ontstonden in Oost Europa die actief Roma vrouwen rekruteerden voor uitbuiting in het Westen, waaronder in de Nederlandse seksindustrie.

7. Analyse

De analyse van de resultaten is gestructureerd aan de hand van de opgestelde onderzoeksvragen. De kernbegrippen van de resultaten sectie zijn dusdanig geanalyseerd dat de analyse inzichtelijk maakt wat de gedane uitspraken betekenen in het licht van de onderzoeksvraag en de literatuur.

7.1 Wat zijn algemene culturele kenmerken van de Roma gemeenschap en hoe zijn de sociale relaties geconstrueerd?

Roma zijn is een identiteit welke dominant en persistent is, maar tegelijkertijd ook omstreden. Omstreden vanwege de vele negatieve associaties en daarnaast vanwege het gebruik als containerbegrip waarin de diversiteit van de verschillende Roma gemeenschappen verloren gaat.

Het benoemen van culturele kenmerken als algemene proposities is dan ook niet juist. Wel zijn er culturele kenmerken te noemen die voor veel Roma opgaan, hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld een bepaalde muziekkeuze, klederdracht of voorkeur voor bepaalde beroepen. Belangrijk voor dit onderzoek is de sociale constructie van de gemeenschap, de omgang met zowel elkaar als met niet-Roma, die is geconstrueerd rondom bepaalde morele codes. Deze codes bakenen het veld tussen rein en onrein af. De bescherming van de reine status is zo belangrijk voor Roma dat het dagelijks handelen voortdurend in het teken staat van dit principe. Naast interne aangelegenheden hebben de codes betrekking op de omgang met niet-Roma, die als onrein worden beschouwd. In Oost Europa leeft men daadwerkelijk langs deze etnische lijnen omdat Roma veelal in aparte, gesegregerde wijken leven en er weinig tot geen inmenging van niet-Roma bestaat.

Roma kennen een collectivistisch cultuur waarbij de familie een centrale rol inneemt. Meerdere families leven bij elkaar als een zogenaamde *clan* die weer deel uitmaakt van een grotere gemeenschap. De invloed van deze leefgemeenschap is groot en kent een hiërarchisch karakter. Ieder individu of familie kent zijn plek binnen de gemeenschap waarbij het voegen naar de vooraf opgestelde regels essentieel is om een gewaardeerde positie te bereiken en te behouden. Families die een vooraanstaande positie innemen, hebben de macht om andere families verplichtingen op te leggen. Zoals eerder verondersteld komt de sociale constructie van de Roma op bepaalde punten sterk overeen met die van de maffia en de Bokkerijders. Bij het ontbreken van conventioneel staatsgezag, bepalen onderlinge machtsverhoudingen tussen families de hiërarchie, de status en handelingsmogelijkheden van families en individuen daarbinnen. In overeenstemming met de literatuur zien we dat Roma zich sterk gedragen naar kenmerken van een semiautonom sociaal veld. De morele codes vormen dit semiautonome veld, wat structuur geeft aan sociale relaties. Het dwingend karakter zorgt voor weinig bewegingsvrijheid van het individu, maar garandeert de levensvatbaarheid van de gemeenschap.

Een niveau lager, binnen de gezin- en familiesamenstelling, structureert het hiërarchisch onderscheid tussen mannen en vrouwen de handelingsruimte. Mannen profileren zich als boegbeeld van de familie, belangrijke zaken en beslissingen worden besproken en genomen door de mannen. Vrouwen nemen een ondergeschikte positie in de sociale structuur in, waarbij hun zelfontplooiing en *agency* worden

bepaald door leefregels van de gemeenschap.

Respect verwerven, houden en betonen is zowel binnen het gezin en de familie als binnen de *clan* een belangrijk motief. De vrouw moet zich respectvol opstellen ten aanzien van de man. De differentiatie in genderrollen devalueert de vrouw ten opzichte van de man en geeft de man macht dat misbruik niet onalledaags maakt. Status is vooral voor mannen belangrijk, zij zijn immers de statusdragers van de familie en worden er op aangesproken wanneer er dingen gebeuren die in strijd zijn met de leefregels van de gemeenschap. Masculien gedrag wordt jongens dan ook al vanaf jonge leeftijd aangeleerd. De omstandigheden waarin de Roma leven, bedreiging en onderdrukking, passen binnen het kader waarin *gender* gedrag en een masculiene houding verwacht wordt en functioneel is. Messerschmidt (1993) noemt bedreiging en concurrentie als factoren die hard en masculien gedrag mede veroorzaken. Daarnaast zien veel Roma mannen geen andere bron om hun mannelijkheid te bewijzen en hun brood te verdienen dan in activiteiten die in de omringende sociale wereld als delinquent te boek staan. Een andere leefregel binnen de gemeenschap omvat het principe dat iedereen vanaf jongs af aan een bijdrage moet leveren aan het familiaal belang. Hierbij worden ook kinderen ingezet om geld te verdienen. Dit gebeurt veelal door bedelen, muziek spelen of prostitutie. Werken in de prostitutie lijkt niet overeen te komen met de morele codes van de Roma, maar het aanbrengen van een rigide onderscheid tussen hen en de rest vergoelijkt vrijwel al het gedrag dat zich buiten de gemeenschap afspeelt en vormt daarmee klaarblijkelijk geen bedreiging voor het zuiverheidsprincipe.

7.2 Waarin en in welke mate wijken de kernwaarden van de Roma gemeenschap af van die van de dominante samenleving waarin zij bestaat? En in hoeverre draagt dit bij aan het risico voor de aanwezigheid van mensenhandel?

Roma onttrekken zich vaak doelbewust aan de vigerende regels van de omringende samenleving. Een aantal kernwaarden van de Roma wijken sterk af van die van de omringende samenleving dat de afstand tussen beide als onoverbrugbaar wordt ervaren. Tradities worden oraal overgeleverd en slechts datgene wat binnen de gemeenschap geleerd wordt past binnen de morele codes. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er aan formele educatie weinig waarde wordt gehecht. Zoals eerder duidelijk is geworden wijkt ook de sociale constructie van het gezin en de familie

sterk af van wat gangbaar is in de Westerse gemoderniseerde wereld. Maar deze weerstand is wederkerig, ook vanuit de omringende samenleving is er weinig bereidheid om de participatie en integratie van Roma te bevorderen. Roma zijn defacto veelal tweederangsburgers.

De sociaaleconomische positie van de Roma is slecht, veel Roma leven in slechte omstandigheden waarbij er weinig zicht is op verbetering. Deze uitzichtloze situatie maakt velen hopeloos en verhoogt de kans dat er wegen buiten het conventionele (legale) pad worden aangesproken om verbetering in materiële omstandigheden teweeg te brengen. De keuze voor delinquent gedrag is een voor de hand liggende in het licht van de ervaren *strain*. De *strain* komt bij de Roma voort uit de slechte sociaaleconomische positie enerzijds wat conflicteert met het behoefte patroon welke voortkomt uit het verlangen naar status, masculiniteit en welvaart. De afstand die de Roma kent met de dominante samenleving en de aanwezige discriminatie versterken elkaar. Het ontbreken van binding met de maatschappij heeft grote invloed op de mate van delinquentie. De assumptie van de sociale-controle theorie, weinig binding met de maatschappij verhoogt de kans op delinquentie, sluit nauw aan bij de situatie van de Roma. Men heeft weinig geloof in de regels van de conventionele maatschappij en daarnaast vindt er ook geen emotionele of materiële investering plaats in de ‘burger’ maatschappij waardoor men weinig te verliezen heeft. Dat meisjes al op jonge leeftijd in de prostitutie werken en veelal hun verdiensten af moeten staan voor het familiebelang legt de basis voor de vrouwenhandel. Het maakt dat de stap naar prostitutie in het Westen niet heel groot of ongewoon is. Niet zelden zijn de vrouwen zelfs willig om in het Westen aan het werk te gaan omdat ze hier het land van de ongekende mogelijkheden menen te vinden. Mannen uit de gemeenschap die via andere wegen geen geld weten te verdienen, maken gebruik van de ondergeschikte positie van de vrouwen binnen de gemeenschap en zetten deze vrouwen in voor materiële voorspoed van het gezin en status binnen de clan en Roma gemeenschap.

7.3 Hoe en door wie worden slachtoffers van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap gerekruteerd?

De geslotenheid van de Roma in Hongarije, Bulgarije en Roemenië is groot. Merendeels leven Roma een gesegregeerd leven in afgelegen wijken en nagenoeg alle sociale activiteiten en contacten vinden plaats binnen de eigen gemeenschap. Het sociaal kapitaal van de Roma bestaat vrijwel alleen uit *strong ties*. Granovetter (1973) stelt dat dit zorgt voor een sterke *bonding* met de eigen groep. Dit zien we inderdaad bij de Roma, men identificeert zich sterk met de Roma etniciteit en de bijbehorende gemeenschap terwijl er weinig sprake is van *bridging* met de omringende samenleving. Dit gesegregeerde leven zorgt ervoor dat het normatieve kader volledig gevormd wordt door partijen binnen de gemeenschap. Het gevolg hiervan kan zijn dat men slaafs handelt naar eigen principes en tradities waarbij er geen ruimte is voor dialoog of een afwijkend perspectief. Deze schaduwkant, die door Putnam (2000) 'the dark side of social capital' werd genoemd, heeft verregaande implicaties voor de gemeenschap.

Het gegeven normatieve kader wordt door vrijwel iedereen geaccepteerd. Hierdoor is het voor veel meisjes normaal om in de prostitutie te werken, hun zussen doen het immers ook en door de familie wordt het verwacht.

De armoede enerzijds en de morele codes en tradities anderzijds zorgen ervoor dat fenomenen als kinderprostitutie en het verkopen van kinderen niet als buitengewoon wordt gezien.

We kunnen vaststellen dat er weinig tot geen contact bestaat tussen Roma en niet-Roma. Vanuit dit gegeven mag het dan ook niet verwonderen dat ook daders van mensenhandel een Roma achtergrond hebben. Het masculiene gedrag van Roma mannen uit zich onder andere in het verdienen van status door werkzaamheden in het Westen. Mannen die hen voor zijn gegaan en terugkomen met geld om in het land van herkomst een groot huis te bouwen zijn het voorbeeld voor de jongere generatie. De vrouwen worden in de meeste gevallen niet onder valse voorwendselen gerekruteerd, het werk in de prostitutie is niet nieuw voor hen en veelal zijn ook andere vrouwen hen al voor gegaan waardoor de stap om naar West Europa te gaan als prostitué ook niet onoverkomelijk is.

Het gesloten karakter van de gemeenschap en de interne leefregels zorgen ervoor dat vrouwen gemakkelijk slachtoffer worden van de behoefte naar een hogere status, meer macht en meer geld. Mannen uit de eigen gemeenschap spelen in op het

collectieve karakter van de gemeenschap en de gewilligheid van de vrouwen die geloven in de utopie van het gemakkelijke geld in het rijke Westen.

7.4 Wat kenmerkt de figuratie van slachtoffers en daders van mensenhandel binnen de Roma gemeenschap?

De drijfveer voor zowel daders als slachtoffers van mensenhandel is in het algemeen armoede. Een slechte economische situatie zorgt ervoor dat beiden partijen buiten conventionele wegen om zoeken naar manieren om geld te verdienen. Veel Roma vrouwen zien het werk in West Europa als een kans om een toekomst op te bouwen. Het besef dat er sprake is van mensenhandel is er veelal niet. De perceptie van criminaliteit die door Gemert (2003) is besproken, is in deze interessant. Door veel Roma vrouwen wordt het werk in West Europa niet ervaren als uitbuiting, omdat vanuit de sociale omgeving dit als normaal of noodzakelijk wordt gezien. Slachtoffer en dader zijn geen antagonistische figuren zoals vaak wordt verondersteld. Tezamen laten ze een dynamisch spel zien waarbij er sprake is van wederzijdse afhankelijkheid. Slachtoffer en dader zijn afhankelijk van elkaars handelen om hun doelen (meer geld, een beter leven, meer aanzien) te bereiken. De dynamiek van het spel laat zich beïnvloeden door de aanwezige machtsbalans. Deze verschuift continu en geeft de contouren van ieders handelen aan. De interne dynamiek, welke sociale relaties configureert, bepaalt de morele codes (de verplichting) om te handelen conform de figuratie van dader en slachtoffer. Armoede en de interne structuur van de Roma gemeenschap vormen zo de basis voor mensenhandel van Roma vrouwen.

8. Conclusie

Hoe en in welke mate draagt de interne structuur van de Roma gemeenschap bij aan de kwetsbaarheid van vrouwelijke Roma voor mensenhandelaren die afkomstig zijn uit de eigen gemeenschap?

De interne structuur van Roma gemeenschappen levert een gewichtige bijdrage aan de kwetsbaarheid van Roma vrouwen voor mensenhandelaren. De primaire bron voor zowel Roma daders als slachtoffers van mensenhandel uit de Roma ligt evenwel bij de slechte sociaaleconomische positie van deze groep.

De verwevenheid tussen de interne structuur en de sociaaleconomische positie is

groot. De Roma hebben sinds jaar en dag te maken met etnische discriminatie, dit zorgt voor beperkte sociaaleconomische mogelijkheden. Maar in aanvulling hierop versterken morele codes van de Roma gemeenschap de afstand tot de omringende samenleving dusdanig dat van integratie en participatie in de samenleving in feite geen sprake is.

Onderdeel van de interne structuur vormt de collectivistische aard van de gemeenschap. De verplichte bijdrage aan het familiekapitaal zorgt ervoor dat kinderen van jongs af aan in het 'arbeidsproces' deelnemen via activiteiten als bedelen of voor de oudere meisjes via prostitutie. Deze praktijk creëert een normatief kader waarbinnen het voor veel jonge vrouwen normaal is om in de prostitutie te werken. Daarnaast zijn macht en status belangrijke elementen binnen de Roma gemeenschap. Met name mannen, die het boegbeeld zijn van de familie, zijn middels masculien gedrag zeer gemotiveerd om een respectabele positie te verwerven binnen de hiërarchie. Het is aan vrouwen om respect te tonen naar de man en hun steentje bij te dragen aan de financiële, status en machtsambities van de familie. De keuzevrijheid en daarmee de *agency* van vrouwen is in de Roma gemeenschap zeer beperkt. De interactie tussen een slechte sociaaleconomische positie welke voort komt uit discriminatie en het doelbewust onttrekken aan de maatschappij, *gender* verhoudingen, masculien gedrag en het streven naar status maken dat mannen uit de gemeenschap eerder geneigd zijn delinquent gedrag te vertonen en maakt vrouwen extra kwetsbaar voor fenomenen als mensenhandel. Naast de beperkte *agency* die de vrouwen hebben vanuit opgestelde morele codes komt de kwetsbaarheid ook voort uit het eigen verlangen naar een beter bestaan. Hierdoor zijn ze bereid om vrijwillig naar West Europa te gaan.

We zien een wisselwerking en wederzijdse versterking tussen interne en externe factoren die de aanwezigheid van mensenhandel veroorzaken waarbij de interne structuur van Roma medeverantwoordelijk is voor de kwetsbaarheid van Roma vrouwen voor mensenhandelaren afkomstig uit de eigen gemeenschap.

10. Referenties

- Bales, K. (2005). *Understanding Global Slavery: a Reader*. Berkely: University of California Press.
- Barany, Z. (2002). *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (1997). *Postmodernity and its discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Blasco, P.G. (1999). *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*. Oxford and New York: Berg.
- Blok, A (1991). *De Bokkerijders. Roversbenden en Geheime Genootschappen In De Landen van Overmaars (1730 – 1774)*. Amsterdam: Prometheus.
- Blok, A. (1974). *The Mafia Of A Sicilian Village 1860-1960. A study of violent Peasant Entrepreneurs*. New York: Harper & Row.
- Blok, A. (1975). *Wittgenstein en Elias. Een methodische richtlijn voor de antropologie*, Assen: Van Gorcum.
- Bovenkerk, F. (2006). *Loverboys of Modern Pooierschap*. Amsterdam: Augustus.
- Bovenkerk, F. & Leuw, E. (2007) *Criminologische kennis en de toepasbaarheid daarvan. De wetenschappelijke benadering van criminaliteit*. WODC: Den Haag.
- Buikhuisen, W. & Timmerman, H. (1971). Criminaliteit onder Ambonnezen. *Nederlands tijdschrift voor criminology*.
- Castells, M. (2004). *The Power of Identity. The information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge: Blackwell.

Comensha, Coördinatiecentrum Menshandel. (2012). *Maandelijksse rapportage cijfers slachtoffers mensenhandel*. Retrieved from <http://www.mensenhandel.nl/cms/docs/maandrapportage-maart2012.pdf>

Dam, R. van., Eshuis, J., Aarts, N. & During, R. (2005). *Closed Communities. Een verkennend onderzoek naar geslotenheid van gemeenschappen in Nederland*. Wageningen Universiteit en Researchcentra. Wageningen: Universiteit en Researchcentra.

Deweese, V. (2012) *The Big Fat Gypsy Exploitation, een verkennend onderzoek naar de omvang en aard van Roma-gerelateerde mensenhandel binnen en naar Nederland*. : Amsterdam en Apeldoorn: Vrije Universiteit Amsterdam en Politie Academie.

Doomernik, J. (2001). Immigration, Multi-Culturalism and the Nation State in Western Europe.

Elias, N. (1970). *Wat is sociologie*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij het Spectrum.

ERRC (2011) *Breaking the Silence. Trafficking in Romani Communities*. Boedapest: European Roma Rights Centre.

Eycken, M. (2006). *Roma-Zigeuners, Overleven in een industriële samenleving*. Leuven: Uitgeverij Acco.

Gemert, F. (1998). *Ieder voor zich: kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Amsterdam: Uitgeverij het Spinhuis.

Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 78 (6).

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.

Jac-Kucharski, A. (2012). The Determinants of Human Trafficking: A US Case Study. *International Migration* 50 (6).

Kilpatrick, S., Field, J. & Falk, I. (2003). Social Capital: an analytical tool for exploring lifelong learning and community development. *British Educational Research Journal*, 29 (3).

Lewis, G.J. (1982). *Human Migration: A Geographical Perspective*. Croom Helm: London.

Messerschmidt, J.W. (1993). *Masculinities And Crime. Critique and Reconceptualization of Theory*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers.

Moore, S.F. (1973). Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study. *Law & Society Review* 7 (4), 719-746.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2009). *Mensenhandel - Zevende rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: BNRM.

Nijboer, J.A. (1997). *Delinquentie en Dwang. Ontwikkeling van delinquent gedrag bij leerlingen van het voortgezet onderwijs*. Groningen: Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Obokata, T. (2005). *Smuggling of Human Beings from a Human Rights Perspective: Obligations of Non-State and State Actors under International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press.

Pijl, Y. van der, Oude Breuil, B.C. & Siegel, D. (2011). Is there such thing as 'global sex trafficking'? A patchwork tale on useful (mis)understandings. *Crime, Law and Social Change*, 56 (5), 567-582.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Prinsen, P. (2009). *Integreren op de arbeidsmarkt...pardon? Kwalitatief onderzoek naar de rol van de sociale netwerken en het menselijk kapitaal van jongvolwassen vluchtelingen bij hun integratie op de arbeidsmarkt*. Universiteit Utrecht.

Salter, M. (2013). *Organised Sexual Abuse*. New York: Routledge.

Siegel, D., Bovenkerk, F. & Gemert, F. van (2010). *Culturele criminologie*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.

Smit, M. (2001). Mensenhandel - een moderne vorm van slavernij. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43 (4), 378 – 389.

Sollie, H., Wijkhuijs, V., Hilhorst, W., Wal, R. & Kop, N (2013). *Aanpak multi-problematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond. Een kennisfundament voor professionals*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Surtees, R. (2008). Traffickers and Trafficking in Southern and Eastern Europe : Considering the Other Side of Human Trafficking. *European Journal of Criminology*, 5 (39).

Sutherland, A. (1986). *Gypsies The Hidden Americans*. Long Grove/ Illinois: Waveland Press.

Tipiruta, L. (2009). (18 maart 2013). *Gypsy Child Thieves* [Televisie-uitzending]. London: BBC.

Vulliamy, E. (2010). *Amexica: oorlog langs de grens*. Amsterdam: AmbolAnthos.

Wheaton E.M, Schauer, E.J. & Galli, T.V. (2010) Economics of Human Trafficking. *International Migration*, 48 (4).

West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society* 1, 125-151.

Wiarda, J. (2001). Trends in de wetgeving inzake mensensmokkel en mensenhandel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43 (4), 368-377.